

İzlek Akademik Dergi **Izlek Academical Journal**

CİLT / VOLUME: 4, SAYI / ISSUE: 2

e-ISSN: 2667-4475

YIL / YEAR: 2021

İzlek Akademik Dergi
(ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ)
Izlek Academical Journal
(INTERNATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL)

CİLT / VOL. 4 • SAYI / ISSUE 2 • 2021 • e-ISSN: 2667-4475

SAM A.Ş. Yayıncılık Adına Sahibi / Owner on Behalf of SAM A.Ş. Publishing
Uzm. Eyüp KELLEÇİ

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Cevdet ATAY
Prof. Dr. Rasim KALE
Prof. Dr. Sema OĞLAK
Prof. Dr. Ali OKATAN
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SÜZEN

Editör / Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ekrem SÜZEN

Editör Yardımcıları / Assistant Editors

Dr. Öğr. Üyesi Kadir MERSİN
Dr. Öğr. Üyesi Metin YILDIRIM

Yazı İşleri Müdürü / Director of Editorial Office

Uzm. Ahmet Şenol ARMAĞAN

Yazı İşleri Kurulu / Publication Board

Uzm. Ahmet Şenol ARMAĞAN
Muhammed BUZTAŞ
M. Niyazi ÇAKIR
İbrahim Ruhi KELLEÇİ

© SAM SATINALMAMOTORU BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE TİCARET A.Ş.

Sertifika No / Certificate Number: 41711
Her hakkı saklıdır. All rights reserved.

Yazışma / Correspondence:

SAM SATINALMAMOTORU BİLGİ TEKNOLOJİLERİ VE TİCARET A.Ş.
Yenibosna Merkez Mah. 29 Ekim Cad. İstanbul Vizyon Park 5.Plaza 5.Kat no: 515
Bahçelievler, İstanbul / TÜRKİYE

E-posta / E-mail: izlek@satinalmamotoru.com

Ağ Sayfası/ Web Sitesi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izlek>

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. Mine AFACAN FINDIKLI
İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Cevdet ATAY
BAĞIMSIZ ARAŞTIRMACI
Türkiye

Prof. Dr. Ruhet GENÇ
TÜRK-ALMAN ÜNİVERSİTESİ, İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Rasim KALE
İSTANBUL GELİSİM UNIVERSITY, RECTORATE
Türkiye

Prof. Dr. Sema OĞLAK
ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Ali OKATAN
İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Osman Zekayi ORHAN
İSTANBUL ESENYURT ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Prof. Dr. Erol YILMAZ
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ KÜTÜPHANESİ
Türkiye

Doç. Dr. Pınar ALTINOK GÜREL
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Doç. Dr. Elif GÜNERİ YÖYEN
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ, FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ
Türkiye

Doç. Dr. Vahap ÖNEN
İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Doç. Dr. Aybike SERTTAŞ
İSTİNYE ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Nawaz AHMAD
MEHRAN ÜNİVERSİTY INSTITUTE OF SCIENCE
Pakistan

Dr. Öğr. Üyesi Hande AYHAN GÖKCEK
İSTANBUL GELİŞİM UNIVERSITY
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜNAY
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ, GELİŞİM MESLEK YÜKSEKOKULU
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Esmeray KARATAŞ
ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Hakan KOYUNCU
ALTINBAŞ ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Menekşe KILIÇARSLAN
İSTANBUL AYVANSARAY ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Nil KONYALILAR
İSTANBUL RUMELİ ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Demet ÖZCAN BİÇİCİ
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Rana ÖZYURT KAPTANOĞLU
İSTANBUL AYVANSARAY ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Salim SÜZER
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Canan TİFTİK
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Öğr. Üyesi Bilge TURP GÖLBAŞI
İSTANBUL GELİŞİM ÜNİVERSİTESİ
Türkiye

Dr. Tamer SARAÇYAKUPOĞLU
Türk Havacılık ve Uzay Sanayii AŞ (TUSAŞ)
Türkiye

Dr. Işık AKIN
BATH SPA UNIVERSITY, BATH BUSINESS SCHOOL
Birleşik Krallık

Dr. Meryem AKIN
CARDIFF METROPOLITAN UNIVERSITY
Birleşik Krallık

Bu Sayının Hakemleri / *Reviewers for This Issue*

Prof. Erol YILDIR

Dr. Öğr. Üyesi Onur ÖZDEMİR

Dr. Öğr. Üyesi Öznur IŞIR

Dr. Cengiz YARDİBİ

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Sayfa/Page

iii	<i>Danışma Kurulu / Advisory Board</i>
v	<i>Bu Sayının Hakemleri / Reviewers for This Issue</i>
vi	<i>İçindekiler / Contents</i>

ARAŞTIRMA MAKALESİ / ORIGINAL RESEARCH ARTICLE

56-81	Sezer Cihan GÜNAYDIN, İ. Haşim İNAL PERMA Modelinin Demografik Faktörler Bağlamında İncelenmesi: Hizmet Sektöründe ve Z Kuşağında Geniş Ölçekli Bir Araştırma / Investigation of PERMA Model within the Context of Demographic Factors: A Wide Scaled Research in Service Sector and Z Generation
-------	---

DERLEME MAKALE / REVIEW ARTICLE

82-95	Güler CANBULAT Memory Discourse in the Turkish Contemporary Art Scene in the Late Twentieth Century / Yirminci Yüzyıl Sonu Türk Çağdaş Sanat Sahnesinde Hafıza Söylemi
-------	--

PERMA Modelinin Demografik Faktörler Bağlamında İncelenmesi: Hizmet Sektöründe ve Z Kuşağında Geniş Ölçekli Bir Araştırma*

Sezer Cihan GÜNAYDIN**, İ. Haşim İNAL***

Öz

Bu araştırmanın amacı hizmet sektöründe çalışan bireylerin psikolojik esenliklerinin demografik faktörlerden nasıl etkilendiğini ortaya çıkarmaktır. Psikolojik esenliği ölçümlemek üzere M. Seligman tarafından geliştirilen PERMA Psikolojik Esenlik Modeli kullanılmıştır. Bu model psikolojik esenlik çalışmalarında kullanılan en güncel ve geçerli yaklaşım olarak kabul edilebilir. Araştırma hipotezlerinin test edilmesi için 1101 kişiden elde edilen veriler üzerinden farklılık testleri gerçekleştirilmiştir. Cinsiyet, eğitim, yaş ve çalışma süresi gibi demografik verilerde anlamlı ve yüksek düzeyde farklılıklar tespit edilmiştir. Örneklem içerisinde Z kuşağına ait 483 bireyin var olması nedeni ile araştırma sonuçları Z kuşağının psikolojik esenliği ve yönetimi açısından da yorumlanmıştır. Araştırmanın kuramsal katkısı alan yazında demografik veriler ve psikolojik esenlik ilişkisindeki çelişkili sonuçlara temsili düzeyi büyük bir örneklem ile yön vermesi ve uygulamadaki katkısı ise işletme yöneticilerine psikolojik esenlik konusunda gerçekleştirecekleri tüm İK uygulamaları ve yönetim uygulamalarına ışık tutması olarak söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: PERMA Modeli, Psikolojik Esenlik, Demografik Analiz, Hizmet Sektörü, Z kuşağı

Investigation of PERMA Model within the Context of Demographic Factors: A Wide Scaled Research in Service Sector and Z Generation

Abstract

The main purpose of this study is to investigate the impact of demographic factors on psychological well-being of service sector employees. PERMA model which is developed by Seligman is used to measure psychological well being of the participants. This model can be accepted as the most recent and valid approach to test well being. To test research hypotheses, analyses done with 1101 participants. As a result of the analyses meaningful differences are proved in terms of gender, education, age and tenure in psychological well being scores of service sector employees. Analyses were repeated for Z generation individuals composed of 483 representatives and different results are also discussed and interpreted. Theoretical contribution of the study is showing a powerful proof for the significant demographical differences in terms of employee psychological well being with an important size of the sample. Implicational contribution of the study is to lighten HR professionals and

Özgün Araştırma Makalesi (Original Research Article)

Geliş/Received: 18.01.2022

Kabul/Accepted: 04.04.2022

* Bu özgün araştırma makalesi, Doç.Dr. Sezer Cihan GÜNAYDIN danışmanlığında doktora öğrencisi İ. Haşim İNAL tarafından 2020'de İstanbul Arel Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İşletme Yönetimi Anabilim, Yönetim ve Organizasyon Bilim Dalı'nda tamamlanan, "Psikolojik Esenliğin Takım Performansı Üzerindeki Etkisinin Dönüştürücü Liderlik Modeli Bağlamında İncelenmesi" başlıklı doktora tez çalışmasının bir bölümünden esinlenerek türetilmiştir.

** Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Uygulamalı Bilimler Fakültesi, Havaçılık Yönetimi Bölümü, İstanbul, Türkiye, E-posta: scgunaydin@gelisim.edu.tr **ORCID** <https://orcid.org/0000-0003-3108-8247>

*** Dr., Bağımsız Araştırmacı, İstanbul, Türkiye, E-posta: doktora2019arel@gmail.com
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-3803-9018>

managers to increase psychological well being in their business companies and advicing some managerial implications and policies.

Keywords: PERMA Model, Psychological well being, Demographical Analyses, Service Sector, Z Generation

1. Giriş

"Mutluluk nedir, mutlu insan kimdir, mutluluk içsel faktörlerle mi yoksa çevresel koşullar ve şartlarla mı ilgilidir?", "İnsan koşullara rağmen mutlu olabilir mi?", "Mutluluk içten dışa ya da dıştan içe bir süreç midir?", "Neden bazı insanlar için mutlu olmak daha kolayken başkaları için kendini psikolojik olarak mutlu algılamak bu kadar zordur?", "Güdüler ile mutluluk arasında nasıl bir ilişki vardır?" gibi soruları insanoğlu varoluşundan bu yana sorguluyor. Felsefi bir soru olmanın ötesinde insan bilimi olan psikolojinin ve insanın yer aldığı her türlü örgütlü yapının çalışıldığı tüm sosyal bilim dallarının özünde aslında bu temel soru yatıyor. Bireylerin yaşamları ile ilgili en temel amaçlarından birisi Diener (2000)'in de belirttiği gibi "mutlu" bireyler olabilmektir. Farklı kültürlerde yapılan araştırmalarda insanlara hayatlarında en çok istedikleri şeylerin neler olduğu sorulmuş ve listelerin başında "mutluluk" kavramı yer almıştır (Diner, 2000). Bilimin rasyonellik, sınıflandırma, basitleştirme ve model oluşturma sistematüğinden hareketle her ne kadar sübjektif, göreceli ve öznel bir kavram olsa da günümüzde mutluluk kavramının da bilimsel bir tanımını yapabiliyoruz. Etkileyen faktörler kişiden kişiye değişse de nihayetinde "mutluluk" kavramı bugün psikoloji ve davranış bilimleri alanında yüksek bir yapı ve kavram geçerliliğine sahip ölçüm araçları ile test edilebiliyor. Psikolojinin günlük bireysel ve toplumsal hayatta geliştirdiği bu modeller elbette ki çalışma hayatında da çalışan mutluluğu ve esenliğini tanımlamada örgütsel davranış disiplininin ve yönetim organizasyon bilim dalının da temel çalışma konularından birisini oluşturmaya devam etmektedir. Sonuçta 21.yy insanının hayatında mevcut olan iki temel alan vardır: iş yaşamı ve özel yaşam alanları. Bu temel alanlardaki ihtiyaçların doyurulması bağlamında insan mutlu olmaktadır. Mutluluk kavramı bu sebeple iş yaşantısından bağımsız olarak incelenemez. Ayrıca örgütsel performans açısından da çalışanların mutluluk düzeylerinin yüksek olması beklenmektedir. Halk arasında mutluluk olarak ifade edilen kavram, ilgili alan yazında pozitif / negatif duygulanım, iyi oluş, yaşam doyumu, psikolojik esenlik gibi kavramlar ile karşılığını bulmaktadır. Bu çalışmada mutluluk kavramının bilimsel karşılığı olarak "psikolojik esenlik" kavramı kullanılacaktır.

İnsan örgüt kapısından içeri girerken psikolojisi ile birlikte gelmektedir. Dolayısı ile yöneticilerin ve liderlerin başarılı örgüt performansı elde etmede çalışanların psikolojik esenliklerine etki eden faktörleri de bilmesi ve yönetmesi önem taşımaktadır. Kişilik yapısı, temel değer sistemleri; yaş, medeni durum, eğitim seviyesi, cinsiyet, gelir düzeyi gibi demografik verilerden kuvvetli bir şekilde etkilenen psikolojik esenlik kavramının araştırılmasında örgütsel yapının ve çevresel/örgütsel faktörlerin de etkileri son zamanlarda dikkat çekmektedir. Psikolojik esenliğin birey, grup, örgüt ve toplum düzeyinde olumlu etkileri bulunmaktadır. Psikolojik esenlik halinin etkileri sosyal ilişkiler, profesyonel hayat, sağlık/uzun ömür ve toplumsal fayda gibi dört ana yaşam alanı altında değerlendirilebilir (Diener ve Biswas-Diener, 2008; Lyubomirsky, King, ve Diener, 2005).

Sosyal ilişkiler: Psikolojik Esenliği yüksek olan bireyler, sabır, yaratıcılık, iyimserlik, sosyallik, güven duygusu, yardımseverlik gibi olumlu davranışları gösterme eğilimindedir (Diener, 2000). Mutlu bireyler, mutsuz olanlara göre daha dışa dönük ve daha uyumlu bireylerdir (Diener ve

Seligman, 2002). Psikolojik esenlik düzeyi yüksek olan bireyler, yaşam doyumu düşük olan bireylere göre ilişkilerinde daha yakın, samimi ve destekleyici olma eğilimindedir (Diener ve Biswas-Diener, 2008). Yüksek psikolojik esenlik düzeyine sahip bireylerin özgüven, samimiyet, liderlik, sosyalleşme ve arkadaş edinme eğilimlerinin de daha fazla olduğunu gösteren kanıtlar, yüksek psikolojik esenliğe sahip bireylerin aslında kendi sosyal destek sistemlerini oluşturduğunu da ortaya koymaktadır (Cunningham, 1988; Isen, 1987).

Profesyonel Hayat: Yüksek psikolojik esenliğe sahip bireyler, mesleklerden bağımsız olarak, diğerlerine göre daha fazla para kazanma (Diener, Nickerson, Lucas ve Sandvik, 2002) ve iş tatmini yaşama olasılıkları daha yüksektir (Lyubomirsky, King ve Diener, 2005). İşlerini seven bireylerin daha fazla takdir görme eğiliminde oldukları (Wright ve Staw, 1999; Cropanzo ve Wright, 1999) ve üretkenlik, verim, yaratıcılık seviyelerinin yüksek olduğu, daha güvenilir oldukları ve daha kaliteli iş sonuçları çıkarttıklarını ileri sürülmektedir (Staw, Sutton, ve Pelled, 1994). Mutlu çalışanların örgüte bağlılıkları ve örgütsel vatandaşlık düzeyleri daha yüksek olduğundan, işbirliği yapma ve sorumlulukları dışındaki görevleri üstlenme eğilimleri daha yüksek olacağı düşünülmektedir (Diener ve Biswas-Diener, 2008).

Sağlık: Psikolojik esenliğin fiziksel ve ruhsal sağlığı olumlu yönde etkilediği ve yaşam süresini artırdığını gösteren araştırmalarda literatürde mevcuttur. Soğuk algınlığı geçirmekte olan bireyler ile yapılan yakın tarihli bir çalışmada, yüksek psikolojik esenliğe sahip bireylerin virüse karşı daha dirençli oldukları görülmüştür (Cohen ve arkadaşları, 2003). Psikolojik esenlik düzeyi aynı çevresel koşullar altında yaşayan bireylerin yaşam sürelerini yordamaktadır (Danner, Snowdon ve Friesen, 2001). Psikolojik esenliği yüksek olan bireylerin bağışıklık sistemi daha güçlü, emniyet kemeri takma gibi sağlıklı davranışlarda bulunma eğilimi yüksek, alkol ve uyuşturucu gibi bağımlılıklara eğilimleri düşüktür (Diener ve Biswas-Diener, 2008).

Toplumsal Fayda: Psikolojik esenliği yüksek olan bireyler, bencil ve sorumsuz davranışlardan ziyade, toplum yararını kişisel faydanın önünde tutan sorumluluk sahibi ve yardımsever bireyler olma eğilimindedirler. Bu tarz bireyler, toplum ve yardım kuruluşlarının faaliyetlerinde gönüllü olarak çalışma ve bu kurum ve kuruluşlara destek olma konusunda düşük psikolojik esenliğe sahip bireylerden daha heveslidirler (Tov ve Diener, 2008, Thoits ve Hewitt, 2001; Krueger, Hicks ve McGue, 2001). Yüksek düzeyde psikolojik esenliğe sahip bireyler, daha barışçıl, ırk dil, din gibi farklılıklara karşı hoşgörülü, devlet birimlerine daha çok güvenen demokrasi için daha güçlü destek veren bireylerdir (Tov ve Diener, 2008; Diener ve Tov, 2007).

2000'li yıllardan sonra Pozitif Psikoloji akımının Pozitif Örgütsel Davranış adı altında örgütlerin yönetimi alanında da yer edinmesi ile birlikte psikolojik esenlik, yönetim ve organizasyon, örgütlerin yönetimi ve özellikle örgütsel davranış yazınında da çalışmalara konu olmaya başlamıştır. Yüksek psikolojik esenliğin iş hayatına da olumlu etkilerinin bulunduğu araştırmalarda farklı ülke ve kültürlerde psikolojik esenliği yüksek bireyler, mesleklerinden bağımsız olarak, daha yüksek kazanç elde etme (Diener, vd., 2002) ve yüksek iş doyumuna sahip olma durumundadır (Lyubomirsky, King ve Diener, 2005). Araştırmalara göre işlerini severek yapan bireylerin üretkenlik, verim, yaratıcılık seviyelerinin yüksek olduğu, daha güvenilir oldukları ve daha kaliteli iş sonuçları çıkarttıkları (Staw, Sutton ve Pelled, 1994), bununla birlikte takdir görme ve motive olma eğilimlerinin olduğu bulgulanmıştır (Cropanzo ve Wright, 1999, Wright ve Staw, 1999). Diğer taraftan, psikolojik esenlikleri yüksek çalışanların örgüte bağlılıkları ve örgütsel vatandaşlık düzeyleri daha yüksektir. Bu nedenle, iş birliği yapma ve sorumlulukları dışındaki görevleri üstlenme eğilimleri daha yüksektir (Diener ve Biswas-Diener, 2008). Psikolojik esenlik düzeyinin yüksek olmasının birey özelinde sağladığı faydalar kadar toplumlar

üzerinde de olumlu etkileri bulunmaktadır. Psikolojik esenlik düzeyi yüksek olan bireyler, bencil ve sorumsuz davranışlardan ziyade, toplum yararını kişisel faydanın önünde tutan sorumluluk sahibi ve yardımsever bireyler olma eğilimindedirler. Bu tarz bireyler, yardım kuruluşlarına destek olma ve bu kuruluşlarda gönüllü olarak çalışma konusunda daha hevesli, daha barışçıl, ırk dil, din gibi farklılıklara karşı hoşgörülü, devlet birimlerine daha çok güvenen demokrasi için daha güçlü destek veren bireylerdir (Tov ve Diener, 2008, Diener ve Tov, 2007, Krueger, Hicks ve McGue, 2001, Thoits ve Hewitt, 2001). Bu nedenle, yüksek düzeyde psikolojik esenliğe sahip bireylerden oluşan toplumlar, daha istikrarlı, üretken ve etkin işleyişe sahip olmaktadır. Psikolojik esenliğin bireysel, örgütsel ve toplumsal faydaları göz önünde bulundurulduğunda hem kâr amacı güden örgütler olan işletmeler hem de diğer tüm örgüt türlerinde örgütsel çıktılara olumlu katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bu düşünce ile bu araştırma makalesinin temel amacı Türkiye’de hizmet sektöründen elde edilen geniş bir örneklem ile çalışan bireylerin psikolojik esenlik düzeylerinin demografik veriler açısından tespitini yapmak ve demografik değişkenler açısından farklılıkları tespit etmektir. Alan yazında demografik faktörlerin psikolojik esenliğe olan etkilerini inceleyen çalışmalar mevcuttur ancak çoğunlukla çelişkili sonuçlar söz konusudur. Ayrıca araştırma verilerinin Z kuşağını da içermesi bu kuşağa özgü psikolojik esenlik algısının tespiti açısından da kurama ve uygulamalara fikir verecektir görüşünderiz.

Şunu da ifade etmek gerekir ki psikolojik esenlik yazınının da liderlik, kişilik, akış, psikolojik sermaye gibi birey, grup, örgüt düzeyinde değişkenin esenlik üzerindeki etkisini irdeleyen ve açıklayıcı araştırma yöntemi kullanılarak yapılmış araştırmalar mevcuttur. Ayrıca psikolojik esenliğin çıktıları üzerine yapılan ampirik çalışmalar da vardır. Çalışmanın tartışma bölümünün de ifade edileceği gibi bu çalışma mevcut örneklem demografik özellikleri üzerinden bir tanımlama yapmayı hedeflemektedir. Örgütsel Davranış alanında yapılan çalışmalarda her ne kadar açıklayıcı araştırma modelleri ile yapılan çalışmalar daha kapsamlı sonuçlar üretse de bu çalışmaların yapılabilmesi öncelikli olarak demografik etkilerin iyi okunmasına bağlıdır düşüncesindeyiz. Bu sebeple bu araştırmada sadece demografik veriler üzerinden toplanan veriler üzerinden bir çerçeve sunulacak ve gelecekteki çalışmalar için bir temel oluşturacaktır beklentisindeyiz.

Bu bağlamda makalenin ilerleyen bölümünde öncelikle psikolojik esenlik kavramı ve boyutları hakkındaki literatüre derinlemesine yer verilecektir.

2. Psikolojik Esenlik Kavramı

Aristoteles'e göre insan yaşamının ana amacı mutluluktur ve tüm insanlar mutluluk arayışındadır. Canlılar, mutluluğa ulaşmak için kendi formunu bulma ve bu forma etkinliklere yönelme eğilimindedir. Bu durum insan dışındaki canlılar için kendiliğinden gerçekleşse de insan, mutluluğu için kendisi çaba harcamalıdır (Büyükdüvenci, 1993). Bu doğrultuda insanlar için mutluluğun, bireysel çaba ve çevresel etkenler tarafından şekillenen bir kavram olduğunu söylemek mümkündür.

Psikoloji alanında mutluluk ve dolayısıyla psikolojik esenlik hakkında yapılan araştırmalara bakıldığında "psikolojik esenlik" kavramı, iyi oluş, yaşam kalitesi, psikolojik iyilik hali (wellness), yaşam doyumu ve olumlu duygulanım gibi kavramlar ile birlikte incelendiği görülmektedir (Diener, 1984). Bu kavramlar tam olarak aynı anlamları ifade etmese de hepsi bireyin

mutluluğunu sağlayan ve onu olumlu eylemlere yönlendiren etkenlerle ilgilidir (Tuzgöl Dost, 2004:15). Psikolojik esenlik düzeyi, olumlu duygulanımın olumsuz duygulanıma göre oranı ve kişinin yaşamına yönelik bilişsel yargısına bağlıdır, bu anlamda bireylerin psikolojik esenliğin yüksek olması istenen bir durumdur (Tuzgöl Dost, 2004:17). Farklı bir ifade ile belirtmek gerekirse, olumlu duyguların olumsuz duygulara oranla daha fazla yaşanması ve bireyin yaşam doyumunun yüksek olması psikolojik esenlik düzeyinin de yüksek olması anlamına gelmektedir. Diener'in (2000) tanımına göre psikolojik esenlik "bireyin bilişsel ve duyuşsal olarak kendi yaşamını değerlendirmesidir". Bireyin yaşamıyla ilgili yaptığı değerlendirmelerin sonucunda vardığı olumlu ya da olumsuz yargılar, bireyin psikolojik esenlik durumunun göstergesidir. Weston (1999), psikolojik esenlik kavramı için "mutluluk veya yaşam doyumu" ifadelerini kullanmaktadır. Lyubomirsky ve Dickerhoof (2006) psikolojik esenlik tanımını "insanların kendi yaşamları hakkındaki günlük duyguları ve değerlendirmeleri" şeklinde ifade etmiştir. Lucas ve Diener (2006) ise psikolojik esenliği "bireyin perspektifinden iyi olma hali" olarak tanımlamıştır. Psikolojik esenlik ile ilgili araştırmalara bakıldığında kullanılan değişkenlerin farklılaştığı görülmektedir (Kim, 2000; Yarcheski, Mahon, Yarcheski, 2001; Oosterwegel ve Oppenheimer, 2002; Windle, Woods, 2004, Doğan, 2006). Bu değişkenler, Diener ve arkadaşları (2010) tarafından yürütülen yeni psikolojik esenlik ölçeği çalışmaları kapsamında incelenmiş ve yeni kavramların güncel çalışmalara eklenmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu nedenle geliştirdikleri son ölçeklere, ilişki, başkalarının mutluluğuna katkı sağlama, kabul görme, anlamlı ve amaçlı yaşama, başkaları tarafından gerçekleştirilen aktivitelerle duyulan ilgi ve gerçekleştirilen aktivitelerde yetkin ve başarılı hissetme gibi kavramları da eklemişlerdir.

Psikolojik esenliğin bilişsel ve duyuşsal olarak iki boyutlu bir kavram olduğuna dikkat çeken Diener (2000), psikolojik esenlik kavramını "bireyin bilişsel ve duyuşsal olarak kendi yaşamını değerlendirmesi" olarak tanımlamaktadır. Bu boyutlara yönelik değerlendirme bireyin kendisi tarafından yapıldığı için değerlendirmelerde sübjektiflik söz konusudur (Diener, 1984; Diener ve Lucas, 2000). Lucas ve Diener (2004), psikolojik esenliğin çoklu ve ayrıştırılabilir bileşenlerden oluşan bir yapısı olduğunu ve bu yapı içerisindeki iki temel boyutun duygulanım ve bilişsel boyutlar olduğunu savunmaktadır. Bireyin mutluluk düzeyi ve duygusal esenliğine işaret eden duygulanım boyutu, kendi içerisinde de negatif duygulanım ve pozitif duygulanım olarak iki alt boyuta ayrılmaktadır. Bireyin yaşam doyumuna dair öznel görüşleri ise bilişsel boyutu oluşturmaktadır (Diener,1984). Bu, Windle ve Woods (2004)'un bireyin duygu durumlarını ve yaşamını bilişsel olarak değerlendirmesi olarak yaptıkları yaşam doyumu tanımı ile de örtüşmektedir. Başka bir tanıma göre yaşam doyumu, bireyin yaşamının nasıl gittiğine dair bilişsel olarak yaptığı sorgulamadır (Lucas, Diener, 2004). Burada "yaşam" olarak ifade edilen bireyin doğumundan itibaren bugüne kadar geçirdiği zamana ait yaşam boyutlarını içermektedir (Diener, 2006). *Bu görüşlerden yola çıkan Seligman ve Csikszentmihalyi (2000)'e göre mutluluk hissinin belirleyicisi bireyin tecrübeleri değil, tecrübelerine yükledikleri anlamların kalitesidir.* Bu tanım, bireyin bilişsel yargılamaları ve bunlardan oluşan duyuşsal yansımaları ön plana çıkartmaktadır. Pozitif ve negatif duygulanımdan oluşan duygulanım boyutu, genel olarak bireyin ruh hali ve duyguları ile ilgilidir. Bireylerin arzu ettikleri şekilde bir yaşam sürdürdüklerini pozitif duygulanım boyutu göstermektedir ve bu boyut mutluluk, sevinç, heyecan gibi pozitif duyguları içerir. (Lucas ve diğerleri, 2004). Bununla birlikte pozitif duygulanım, bireyin, çevresindeki kişi ve olaylara verdiği pozitif tepkileri ve olumlu ruh halini ifade etmektedir (Diener, 2006). Endişe, korku, nefret, öfke ve keder gibi duygular ise negatif duygulanım boyutunu oluşturmaktadır (Lucas ve diğerleri, 2004). Negatif duygulanımı fazla olan bireyin psikolojik esenlik düzeyi de düşüktür diğer bir deyişle negatif duygulanım bireyin mutsuzluğunu göstermektedir. Bireyin

negatif duyguları fazla yaşaması, hayatının olumsuz yönde ilerlediğini göstermekte ve bu durum verimliliğini ve performansını da olumsuz etkilemektedir (Diener, 2006).

3. Psikolojik Esenliği Açıklayan Yaklaşımlar

Psikolojik esenlik üzerine çok sayıda araştırmalar yapılmış ve birçok kuram ortaya çıkartılmıştır. Aşağıda bu kuramlarda önde gelenleri ve psikolojik esenlik ile ilgili varsayımlara yer verilmektedir:

Erek Kuramı: Amaç ve gereksinimler olmak üzere iki önemli boyuttan oluşan erek kuramı Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi ile de bağlantılıdır. Gereksinimler, bireylerin doğuştan gelen ve sonradan edindikleri ihtiyaçlarını ifade etmektedir. Birey farkında olmasa da ancak bu gereksinimler karşılandığında mutluluk düzeyi artmaktadır (Diener, 1984). Bireylerin günlük yaşamlarını kolaylaştırmak üzere belirledikleri bireysel amaçları gerçekleştirmeleri ise erek kuramının amaçlar boyutunu oluşturmaktadır (Diener, Suh, Lucas ve Shmith, 1999). Erek kuramına göre, aşağıdaki durumlar psikolojik esenliği engellemektedir (Diener, 1984). Bireyler genellikle kısa sürede kendilerini mutluluğa ulaştırarak amaçlar edinmeyi tercih ederler ancak bu kısa süreli amaçların uzun vadede hayattaki temel amaçlarına ulaşmalarına engel olması söz konusu olabilir bu da birey için mutsuzluk oluşturacaktır. Bununla birlikte bireyin amaç ve isteklerinin örtüşmemesi de bireyin uzun vadeli mutluluk düzeyini etki edecek unsurlardandır. Bireylerin gerçek dışı amaçla ya da isteklerinin olması bunların gerçekleşmesini de imkânsızlaştıracaktır, bu da mutsuz olmaları ile sonuçlanacaktır.

Haz-Acı Kuramı: Bireyler çoğunlukla yaşamlarındaki eksik olan şeylere gereksinim duyar ve amaç edinirler. Haz-acı kuramının temelinde ise, bu eksiklik duygusu oluşturan amaç ve gereksinimlerin karşılanmasından sonra haz elde etmek bulunmaktadır. Ancak bireyin ihtiyaçları karşılanırsa dahi mutluluk seviyesindeki artış çok fazla olmayacaktır çünkü birey bir ihtiyacı karşıladıktan veya bir amaca ulaştıktan sonra yeni ihtiyaçlar ve amaçlar devreye girecektir. Bu nedenle acı ve haz kavramları birbiri ile ilişkilidir ve birbirini besler (Diener, 1984).

Etkinlik Kuramı: Etkinlik kuramı, erek kuramından farklı olarak sonuçtan ziyade sürece odaklanmaktadır. Bu kavrama göre bireyin mutlu olabilmesi için, amaçların sonucuna değil amacın kendisine yoğunlaşması gerekmektedir. Bir dağ yürüyüşü aktivitesinde zirveye ulaşmaktansa zirveye giden yolda geçen sürecin daha fazla mutluluk vermesi durumu bu kavrama örnek olarak verilebilir. Mutluluğun faziletli etkinliklerden oluştuğunu savunan Aristoteles'e göre mutluluğa ancak iyi bir şekilde başarılan işlerle ulaşılacaktır (Diener, 1984). Diğer bir deyişle psikolojik esenliğe ulaşmak için amaçların değil amaçlara ulaşma sürecinde gerçekleştirilen eylemlerin niteliği önemlidir. Bu nedenle, bireyin kendi yeteneklerine uygun olarak belirlediği amaçlara ulaşmak için gerçekleştirdiği eylemler yaşam doyumunun da belirleyicisi olacaktır (Tuzgöl Dost, 2004).

Tabandan-Tavana ve Tavandan-Tabana Kuramı: Tabandan tavana yaklaşımında mutluluk, bireyin yaşadığı küçük mutlulukların toplamından oluşmaktadır. Bireyin, yaşamındaki mutluluğunun belirleyicisi, yaşamındaki haz ve acıların toplamına yönelik yaptığı zihinsel hesaplamalardır. Bu kurama göre bireyin mutlu bir yaşama sahip olması için yaşamış olduğu mutlu anların sayısının da fazla olması gerekmektedir. Birey, iş, aile, arkadaşlık gibi yaşam alanlarında mutluysa psikolojik esenlik düzeyi de yüksektir. Tavandan tabana ise, bireyin kişilik yapısı olaylara verdiği tepkileri belirlemektedir bu da psikolojik esenlik düzeyini etkileyecektir.

Mesela birey neşeli bir karaktere sahipse yaşadığı olaylara bakış açısı da olumlu olacak aksi ve karamsar bir kişilik yapısına sahipse olaylara yaklaşımı da negatif olacağından psikolojik esenlik seviyesi de düşük yani mutsuz olacaktır (Diener, 1984).

Bağ İlişkilendirici Kuram: Bireylerin mutluluğu etkileyen özelliklere sahip olmasının nedenlerine odaklanan ve bu nedenleri açıklamaya çalışan bu kurama göre mutluluk nedenlerinin farklı modelleri bulunmaktadır. Bu modellerden biri bilişsel yaklaşımlardır ve bu yaklaşıma göre mutluluk bellek içerisindeki bir ağa yapısına sahiptir. Bireyler, anılarını içinde buldukları zamana ait duygularla yorumlarlar (Bower, 1981). Bireyin mutlu olması karşılaştığı olay ya da düşünceleri de mutlulukla karşılaşmasını, onlara olumlu tepkiler vererek ilişki ağını da olumlu şekilde kurmasını sağlar (Diener, 1984). Kuramla ilgili farklı bir açıklamaya göre de bireyin duyguları, yaşadığı olaylara karşı verdiği koşullanmış tepkilerden oluşmaktadır ve bu koşullanmaların etkisi hazların birikiminden daha güçlüdür. Böylece mutlu bireyler olumlu duygusal yaşantılarını günlük uyarılara göre şekillendirirler (Diener, 1984).

Yargı Kuramı: Literatürde mutluluk kavramının belirlenmiş standartlarla gerçekleşen koşulların karşılaştırılmasının sonucu olduğunu varsayan birçok kuram vardır. Bu kuramlara göre mevcut durum standartların üzerindeyse birey mutlu olacaktır. Mevcut durum bireyin doyumunu ile ilgiliyse mutluluk bilinçlidir ancak duygu ile ilgili durumlarda, hangi olayların olumlu veya olumsuz duygu yaratacağı öngörülemediğinden bilinçsizdir. Yargı kuramları durumun oluşturduğu duygunun düzeyini belirleyebilmektedir (Diener, 1984). Yargı kuramının temelinde yer alan sosyal karşılaştırmada, ölçüt diğer bireylerin durumlarıdır. Başka bir ifadeyle, birey çevresindekilerden daha iyi durumda olması halinde mutlu olacak aksi halde mutsuz olacaktır (Diener ve ark., 1999). Yargı kuramı bireyin yaşadığı olumlu ve olumsuz olaylara göstereceği uyumu da açıklamaktadır. Birey, olayın vuku bulduğu ilk anda iyi veya kötü olmasına göre mutlu ya da mutsuz hisseder ancak zaman içerisinde kişi koşullara alışacağından olay gerçekleştiği anda bireyde yarattığı etkiyi kaybedecektir. Dolayısıyla mutluluk veya mutsuzluk hali de azalacaktır. Uyum kuramı çevresel standartlardan ziyade bireyin kendi mevcut durumu ile geçmişte sahip olduğu standartları karşılaştırmasıyla ilgilidir. Mevcut şartları geçmişten daha iyi durumda olan birey mutludur ve bu durum mevcut şartların normal standart olarak görüleceği duruma kadar devam eder. Mevcut şartlar bireyin gözünde normalleştiğinde mutluluk süreci de sona erer (Diener, 1984). *Bu kurama göre psikolojik esenlik, bireylerin yaşamdaki değişen şartlara uyum gücü olarak tanımlanabilir.* Bu güç, bireyin olumsuz olaylardan sonra yaşanan mutsuzluk sürecinin de belirli bir süre sonra bitmesini sağlayacaktır. Mutluluk ve mutsuzluk durumlarının süreli olması bireyin yaşadığı olaylar karşısında duygusal dengesini korumaktadır (Tuzgöl Dost, 2005).

Bahsi geçen kuramların hepsi, psikolojik esenliği, bireyin mutluluk durumunun mutsuzluk durumundan fazla olması olarak değerlendirirken, bireyin mutlu ve mutsuz deneyimlerine dair yargısı ve bu yargının etkilerini farklı ele almaktadırlar.

4. Seligman'ın PERMA Modeli ve Psikolojik Esenliğin Çok Boyutlu Ölçümlenmesi

Yazında Martin Seligman'ın son 15 yılda yaptığı çalışmalar psikolojik esenlik kavramının gelişiminde önemli bir yer tutar. Seligman (2011) psikolojik esenlik kavramının Pozitif Psikoloji alanının önemli konularından biri olduğunu ifade etmektedir. Yazara göre, pozitif psikolojinin temel çalışma alanı psikolojik esenlik düzeyinin ölçümü, bireyin zenginleşmesi ve gelişmesi olmalıdır. Burada Seligman'ın PERMA yaklaşımını açıklamadan evvel, öncelikle psikolojik esenlik alanında geliştirilen diğer perspektiflere ve tanımlamalara yer verilecektir. Çünkü Seligman'ın

modeli aynı zamanda daha önceki çalışmaları da kapsayan ve literatürde psikolojik esenliği ölçümlemeye yönelik ortaya çıkan en son noktayı oluşturmaktadır görüşünderiz. Psikolojik esenlik kavramının gelişmesi ve tarihsel bir perspektiften ele alınması Seligman'ın modelinin anlaşılması açısından da önemlidir.

4.1. PERMA modelinden Önce Psikolojik Esenliğin Tanımlanmasına ve Ölçülenmesine Yönelik Çalışmalar

Grinde'e göre (2012) mutluluk ve psikolojik esenlik ilgili iki temel görüş ortaya çıkmaktadır. Bu görüşler; hedonik esenlik ve ödamonik esenlik olarak ifade edilmektedir. Psikolojik esenlik kavramını incelerken ön plana çıkan iki yaklaşımdan biri olan hedonik yaklaşım, Aristippus, Epicurus, Bentham, Locke ve Hobbes gibi filozofların görüşlerine kadar dayanmaktadır (Waterman, 2008). Diener (2009) hedonia kavramını filozoflar tarafından arzuların tatmin edilmesiyle ortaya çıkan olumlu duygu durumuyla ilişkilendirildiğini ifade etmiştir. Buna göre; haz, üzüntülü olmama hali, yaşamdan alınan lezzet hedonik esenliğin yansımalarıdır. Filozoflar hedonik yaklaşımın insanın hazzı maksimize edip acıyı minimize etme eğilimi olduğunu savunmuştur.

Hedonik yaklaşıma karşıt olarak ortaya çıkmış olan ödamonik görüş (Deci ve Ryan, 2008), Aristoteles tarafından öne sürülmüştür (Aristotle, 2019) ancak bu kavramın tarihi Platon ve Zenon'a kadar uzanmaktadır (Grinde, 2012). Aristoteles'e göre akıl yoluyla, tefekkürle, erdemlerle dolu ve kişinin kendine has özellikleri ve gelenekleriyle beraber sürdürdüğü yaşam, bireyin esenliğine giden yolun yapı taşlarıdır (Norton, 1976). Aristoteles, erdemli olmayı asalet, nezaket, cesaret, dürüstlük içinde davranışlar sergilemek ve bu davranış biçimini sadece öyle olması gerektiği için uygulamak olarak tanımlamıştır. Kişinin kendi potansiyelini kendisi için ve toplum için geliştirmesini iyi yaşamın ayırıcı özelliği olarak öne sürmüştür (Keyes ve Annas, 2009). Haz ve iyi yaşam Aristoteles tarafından farklı kavramlar olarak ele alınmıştır. Haz odaklı bir yaşam aynı zamanda kölelik anlamına gelmektedir. Bu bakış açısına göre sadece olumlu duygulardan oluşan bir yaşam, iyi yaşamın temeli olarak görülemez. Buna karşılık ödamonik yaşamın sonucunda olumlu duyguların erdemle yaşamının bir sonucu olarak ortaya çıkacağı vurgulanmıştır (Kashda, Diener ve King, 2008). Waterman' a göre (2008) Aristoteles hazzı değil, ancak hazzın elde edilmesinin sadece haz elde etmek için oluşunu reddetmektedir. Hedonia, öznel bir yaklaşım olmasına karşın, Aristoteles'in ödamoni kavramı objektif bir yaklaşımdır. Aristoteles erdemli bir yaşam sürebilmenin kriterlerini öne sürerek bireyin yaşamına dışarıdan bakıldığında ne derece erdemli (iyi bir yaşam) sürdürdüğünü anlaşılabilir kılmıştır (McDowell, 1980). Bu yaklaşıma göre, hazzı dayalı mutluluk ve doyum arayışı, kınanması gereken bir davranıştır ve kişinin öznel olarak betimlediği mutluluk ve doyum iyi bir yaşamın göstergesi değildir. Ödamonik görüşle ilgilenen filozoflar kişinin mutlu olup olmadığından ziyade, hangi yollarla iyi bir yaşam sürdürdüğünü merak etmişlerdir (Henderson ve Knight, 2012).

Huta ve Waterman (2014) yaptıkları kapsamlı incelemede ödamoni kavramı ile ilgili yapılan tanımların dört ortak noktası olduğunu ileri sürmüşlerdir: (1) anlam, değer (2) kişisel büyüme, olgunlaşma (3) etik, mükemmelleşme (4) özgünlük, özerklik, entegrasyon. Bahsedilen bu noktalar, kişinin kendisine ve diğerlerine odaklanmasındaki dengeye, şimdi ve gelecek arasında kurulan dengeye, soyut anlamlarla kılavuz edilmeye, kişinin değerleriyle gelişmesine ve büyümesine işaret etmektedir. Eğer bu bahsedilen 4 nokta birbiriyle bütünleşebilirse daha yüksek seviyede bir ödamoni elde edilir. Örnek vermek gerekirse, bireyin özgünlüğü kadar etik

davranışlarda bulunması, kişinin yaşamında daha yüksek seviyede bir ödameni oluşturacaktır (Huta, 2015).

Psikolojik esenliği ödamonik perspektifle inceleyen Ryff (1989) esenlik kavramını birbiriyle ilişkili olan 6 boyutla açıklamıştır. Bu boyutlar (a) otonomiye sahip olmak (kişinin yaşamını kendi kanaati ve inançları doğrultusunda yaşaması), (b) çevreye egemen olmak (kişinin kendi yaşamını yönetmesi), (c) kişisel büyüme, gelişim (kişinin yeteneklerini ve potansiyelini kullanabilmesi), (d) diğerleriyle olumlu ilişkiler içerisinde olmak (diğerleriyle derin ilişkiler kurabilme ve bağlanma), (e) yaşamda amaca sahip olmak (yaşama anlam atfetme, amaç sahibi olma ve yaşamda bir yön bulabilme), ve (f) kendini kabul etmek (kendini eksiklikleriyle bilme ve kendini olduğu gibi kabul etme) olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu boyutlar bütün olarak ele alındığında ödamonik esenlik, kişinin kendisini ve geçmişini olumlu değerlendirmesini, büyüme ve gelişme ihtiyacını, yaşamın amaçlarla dolu ve anlamlı olduğu temelinden beslenmektedir. Ek olarak, dış dünyayla iyi ilişkiler halinde olmak, kişinin kendisini ve dış dünyayı etkin biçimde yönetebilmesi ve kendini belirleyebilme hissini kapsar (Ryff ve Keyes, 1995; Ryff ve Singer, 2008). Ryff’a göre psikolojik esenlik, bahsedilen boyutların doyurulmasıyla gerçekleşebilmektedir.

Deci ve Ryan (1985) ödameni kavramı ile ilgili farklı bir model oluşturmuşlardır. Modelin temelinde *Kendini Belirleme Kuramı (Self Determination Theory)* bulunmaktadır. Kendini belirleme kuramına göre insanların *özerklik, yetkinlik ve bağlanma (ilişkililik)* gibi psikolojik ihtiyaçları ve doğuştan sahip olunan gelişme ve büyüme eğilimleri vardır. Kuram, ödameni kavramını dış faktörlerden bağımsız iç motivasyonla ilişkilendirmektedir. Özerklik, isteme dayalı ve kişinin iradesi sonucu ortaya çıkan eylemlerde bulunma anlamına gelmektedir. Yetkinlik, çevresini olumlu şekilde etkileme arzusunun ve çevreyle baş etmede yeterli hissetme duygusunu, ilişkililik ise diğerlerine bağlılığı temsil eder. Kendini Belirleme Kuramı, psikolojik esenliğin elde edilmesi için her üç ihtiyacın da karşılanması gerektiğini öne sürmektedir. Bu ihtiyaçlar karşılanmadığında psikolojik esenlik düzeyinde azalma beklenildiği söylenebilir (Deci ve Ryan, 2000). İlerleyen zamanlarda, Ryan, Huta ve Deci (2008), ödameni kavramına daha kapsamlı bir bakış açısı getirerek özerklik, yetkinlik ve bağlanma (ilişkililik) gereksinimlerinin karşılanmasının önemini (özerk olarak motive olmak) kişisel gelişim, ilişkiler, topluma katkı ve fiziksel sağlık (içsel amaçlar ve değerler izlenerek verilir) ile birleştirmiş ve “farkındalıkla” (mindful) davranmak kavramını öne sürmüştür.

4.2. PERMA Modeli Alt Boyutları

Seligman, pozitif psikolojinin gelişimine katkı gösteren çalışmaları sürecinde psikolojik esenlik kavramının çok boyutlu modellerinden biri olan PERMA ölçeğini geliştirmiştir. Seligman, psikolojik esenlik üzerine yapılan kavramsal çalışmaları da inceleyerek, pozitif duyguları, olumlu sosyal ilişkileri, anlamlı bir yaşam sürdürme, başarı ve yaşam sevincini temel alan yaklaşımını ortaya çıkarmıştır. Seligman, *Flourish: A Visionary New Understanding of Happiness and Well-being* adlı kitabında yeni psikolojik esenlik modelini ve bu yaklaşıma onu yönlendiren düşünce ve çalışmaları aktarmaktadır (Seligman, 2002). Seligman, mutluluğun bir “şey”, psikolojik esenlik kavramının ise bir kendisine katkıda bulunan farklı bileşenlerle ortaya çıkan “yapı” olduğunu, bu nedenle de tek bir ölçümle mutluluğu tanımlayabilmenin mümkün olmadığını ifade etmektedir (Seligman, 2011). Bu yeni modele göre bireyin yaşamında pozitif duygular, anlamlı sosyal ilişkiler, yapmaktan keyif aldığı ve hatta tutkuyla bağlandığı uğraşlar varsa birey kendini başarılı görüyor ve anlamlı bir hayat yaşadığına inanıyorsa psikolojik esenlik düzeyi de yüksek olacaktır. Seligman’ın kuramı, ölçülebilir ve öğretilbilir beş bileşen üzerine inşa edilmiş olup, bu

bileşenlerin baş harfleri aynı zamanda modelin de ismini oluşturmaktadır. *Pozitif duygular (positive emotions), bağlanma (engagement), pozitif ilişkiler (positive relationships), anlam (meaning) ve başarı (accomplishment) olarak bu bileşenlerden aşağıda kısaca bahsedilmiştir:*

(P) Olumlu Duygular: PERMA modelinin ilk boyutu olan olumlu duygular, yaşamdan doyum alma halini tanımlamaktadır. Olumlu duygular öznel olarak ölçülebilmektedirler (Seligman, 2011). Olumlu Duyguları Genörgüt ve İnşa Etme Kuramında Fredrickson (2001), olumlu duyguların bireyin farkındalığını ve zihin açıklığını artırarak, bireyi mutluluk kaynağı oluşturabilecek eylemlere yönelttiğini ifade etmektedir. Aynı zamanda olumlu duygulanıma sahip bireylerin daha yaratıcı, bütüncül düşünce yapısına sahip, resmin bütününe görebilen, dikkat seviyesi yüksek, detaycı olduklarını, bireyin stresle başa çıkma ve problem çözme yetkinliklerini geliştirdiğini ve bireysel performansını arttırdığını bulgulamıştır. Bununla birlikte olumlu düşünce yapısına sahip bireylerin fiziksel ve ruh sağlığının daha iyi bir seviyede olduğunu, mutluluk ve psikolojik esenlik seviyelerinin de yüksek olduğunu vurgulanmaktadır. İnsanların yaşamına pozitif veya negatif duyguların hâkim olması, %50 oranında biyolojik nedenlere bağlı olduğunu düşünen Seligman'a göre bireyin mevcut duygu durumunu belirli bir oranda değiştirebilme yetisine sahiptir. PERMA modelinin odaklandığı olumlu duygular mutluluk, haz, neşe, rahatlık gibi duygulardır. (Butler ve Kern, 2015, 2016).

(E) Bağlanma: PERMA kuramının bağlanma boyutu da, olumlu duygular gibi öznel olarak ölçümlenebilmektedir. (Seligman, 2011). Bağlanma literatürde akış deneyimi olarak da adlandırılan ve yapılan aktiviteye duyulan tutkuyu ifade etmektedir (Khaw ve Kern, 2014). Bağlanma, bireyin yaptığı aktivite sürecinde geçirdiği zamandan keyif alması ve bu faaliyete psikolojik olarak bağlanması olarak da ifade edilebilir (Butler ve Kern, 2016). Bağlanma, Csikszentmihalyi'ye (1990) tarafından da kendini yaptığı işe adanması ve bu işi yaptığı sürecin yaşamındaki en anlamlı ve mutlu zamanları oluşturması olarak tanımlanmaktadır. Hayata bağlılığı olan bireyler, kendi yetkinlik ve becerilerine göre hedefler belirler ve bu hedeflere ulaşmak için gerekli içsel motivasyona yüksek ölçüde sahiptirler (Butler ve Kern, 2015, 2016).

(R) Olumlu/İyi ilişkiler: Sartre'ın "cehennem başkalarıdır" sözünü eleştiren Seligman (2011), bireylerin özellikle zor zamanlarında çevresiyle kurduğu arkadaşlık ve ilişkilerin önemli olduğunu ve bu ilişkiler ne kadar güçlü ve anlamlı olursa bireyin refahını da o derece artırdığını savunmaktadır. Seligman'a göre mutluluğa katkıda bulunan deneyimler genellikle ilişkilerimiz aracılığıyla güçlendirilmektedir. Literatürde olumlu ilişkilerin psikolojik esenlikten, sağlıklı olmaya kadar insan yaşamının farklı alanlarında önemli etkileri olduğuna dair birçok bulgu yer almaktadır. Bireyin olumlu ilişkilere sahip olması, çevresi tarafından sevilmesi, kabul ve değer görmesi ve desteklenmesi olarak ifade etmektedir (Lovett ve Lovett, 2016, Butler ve Kern, 2016). Bireyin olumlu ilişkilere sahip olması kendini iyi hissetmesine, yaşadıkları toplumla bütünleşmesine, sevgi ve ilgi ihtiyaçlarının karşılanmasına ve dolayısıyla psikolojik esenlik düzeylerinin yükselmesine yardımcı olur (Butler ve Kern, 2015, Khaw ve Kern, 2014).

(M) Anlam: Bireyin kendinden daha üstün olduğunu düşündüğü bir şeye karşı aidiyet duygusu hissederek, ona hizmet etmesi, yaşamının bu çerçevede anlamlandırmasıdır (Seligman, 2011). Frank'a (2009) göre Nietzsche'nin "Yaşamak için bir nedeni olan birey, hemen her nasıla katlanabilir." sözünün yaşamına anlam yükleyen ve bir amacı olan bireyin hayata bağlılığı da yüksek olacağından, yaşamın anlamının her türlü psikolojik çalışmanın temelini oluşturması gerektiğini savunmaktadır. Bu kapsamda mevcut anlam ve anlam arayışı olmak üzere iki boyutlu bir kavramsal çerçeve ile yaşamın amacını ölçmeyi hedeflemiştir. Anlam, yaşam doyumunu, sevinç,

sevgi ve mutluluk gibi olumlu duygular ile; anlam arayışı ise depresyon, kaygı, nefret, korku ve keder gibi olumsuz duygularla pozitif yönlü bir ilişkiye sahiptir (Steger vd., 2006). Bu nedenle Seligman'ın PERMA yaklaşımında bireyin yaşamın anlamına yönelik algısı psikolojik esenliğin temel bileşenlerinden biri olarak tanımlanmıştır.

(A) Başarı: Hem öznel hem de nesnel olarak ölçülebilen bir kavram olan başarı, bireyi her zaman mutlu etmese de sürdürülebilir ve ulaşılabilir bir yapıya sahiptir (Seligman, 2011). Belirli hedefler çerçevesinde becerilerde uzmanlaşma ve öz-yeterliliği içerir (Lovett ve Lovett, 2016). Bu kapsamda PERMA modeli de bireylerdeki belirledikleri hedeflere ulaşma arzusunu ölçümlenmektedir (Lovett ve Lovett, 2016).

Seligman (2011) PERMA ölçeği boyutlarını hem bütün hem de ayrı ayrı ölçümlenebilecek şekilde tasarlamış olmasına rağmen bileşenlerin tek başına psikolojik esenliği açıklamaya yeterli olmadığını da ifade etmektedir.

5. Psikolojik Esenliği Etkileyen Demografik Değişkenler

Yazında psikolojik esenliği etkileyen demografik değişkenler ile ilgili bir çok araştırma yer almaktadır. Bu çalışmada psikolojik esenliği etkileyecek temel demografik veriler üzerinden analizler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın hipotezlerine yönelik teorik çerçeveyi oluşturması açısından bu bulgulara yer vermekte fayda vardır.

5.1. Cinsiyet ve Psikolojik Esenlik

Seligman (2007), kadınların mutluluk ve mutsuzluk durumlarının değişkenliğinden ötürü, kadınlarla erkekler arasında ortalama duygu durumu bakımından çok büyük farklılıklar olmadığını ifade etmektedir. Wilson (1967) ise cinsiyetin psikolojik esenliğe etkisinin çok küçük bir oranda olduğunu belirtmiştir. Myers ve Diener (1995), psikolojik esenliğin; yaş, cinsiyet, ırk, gelir düzeyi gibi özelliklerden ziyade kültür, inanç, tecrübe, sosyallik ve kişilik özelliklerine dair bilgilerle açıklanabileceğini savunmuştur. Myers ve Diener (1995), tarafından yapılan ve Türkiye'nin de dâhil olduğu ülkelerarası yaşam doyumu araştırmalarında, kadınların ve erkekler arasında farklılık olmadığını bulmuşlardır. Konuya yönelik bir başka çalışmada Graham ve Chattopadhyay (2013) tarafından 160 ülke arasında yapılmış olup, bu çalışmada kadınlar ve erkekler yaş, eğitim düzeyi ve gelir düzeyi açısından karşılaştırılmıştır. Araştırma sonucunda düşük gelirli birkaç ülke dışında kadınların erkeklerden daha yüksek düzeyde yaşam doyumuna sahip olduklarını görmüşlerdir.

5.2. Eğitim ve Psikolojik Esenlik

Konuya ilişkin araştırmaların ilk zamanlarında eğitim ve psikolojik esenlik arasında negatif yönlü bir etkileşim olduğu kabul edilmekteydi. Gustave Flaubert bu durumu "Aptal olmak, bencil olmak ve iyi sağlık sahibi olmak mutluluk için üç şarttır, ancak aptallık eksik olursa, hepsi kaybolur." ifadesi ile dile getirmiştir. Diğer taraftan, birtakım testler ile ölçülen zekâ düzeyi ve psikolojik esenlik arasındaki bağlantı yok denecek kadar düşüktür. Ancak araştırmalar duygusal zekanın yüksek psikolojik esenlik düzeyi üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğunu kanıtlamıştır (Schutte vd., 2002, Furnham ve Petrides, 2003). Son zamanlarda yapılan çalışmalarda da eğitim düzeyi ve psikolojik esenlik arasında zayıf ancak olumlu yönde bir etkileşim olduğu görülmüş ve

bu “cehalet mutluluktur” ifadesi geçerliliğini yitirmesine neden olmuştur (Witter, Okun, Stock ve Haring, 1984).

5.3. Gelir ve Psikolojik Esenlik

Gelir ve psikolojik esenlik arasındaki ilişki üzerine yapılan araştırmalarda, zenginliğin başlangıçta bireyler için psikolojik esenlik düzeyini artırıcı bir unsur olduğu ancak zaman içerisinde etkisini kaybettiği görülmüştür. Bununla birlikte, yoksulluk seviyesi yüksek ve az gelişmiş ülkelerde bireyin gelir düzeyinde yaşanan artış, psikolojik esenliği pozitif yönde yordamaktadır. Ekonomistlerin “azalan marjinal yarar/fayda” olarak adlandırdıkları bu etki; gelir düzeyi yüksek bireylerin ortalama gelir düzeyine sahip olanlardan biraz daha yüksek düzeyde psikolojik esenlik seviyesine sahip olduğunu ve bu bireylerin 37%'sinin ise diğerlerine nazaran daha düşük düzeyde psikolojik esenliğe sahip olduğunu gösteren araştırmalar literatürde mevcuttur (Diener vd., 1985). Bununla birlikte maddiyata önem veren ve büyük yatırımlar yapan bireylerin, daha düşük hayat doyumu gösterme eğiliminde olduğu ve olumlu duygulanımları daha az deneyimledikleri araştırma bulguları içerisinde (Kasser ve Kanner, 2004). Gallup Dünya Anketi'ne dahil olan ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını inceleyen çalışmalar, ülkelerin gelirlerinin yaşam doyumu konusunda güçlü bir belirleyici olduğunu göstermektedir (Inglehart, 2009, Diener vd., 2009). Araştırmalar tarafında ülkelerin psikolojik esenlik düzeyini etkileyen üç tip sermaye olduğu savunulmaktadır. Bunlar; ülkenin sahip olduğu ortalama gelir ve bu gelirin bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılama oranı, bireylerin toplumsal güven düzeyi ve bireylerin yaşam kalitesini belirleyen özgürlük, gelişim ve sosyallik alanlarıdır.

5.4. Yaş ve Psikolojik Esenlik

Yaş ilerledikçe bireylerin huysuz, kavgacı ve mutsuz olma durumlarının arttığı şeklindeki yerleşmiş kanının yanlış olduğu bir dizi çalışma ile kanıtlanmıştır. Kuhlen, (1948), Wessman, (1957), Gurin (1960), Bradburn ve Caplovitz, (1965), Wilson, (1967) gibi araştırmacılar tarafından yapılan ilk araştırmalar, psikolojik esenlik ve yaş arasında anlamlı ve ters yönlü bir ilişki olduğunu gösterse de güncel araştırmalar genellikle yaşla birlikte psikolojik esenlik düzeyinin de arttığı veya sabit kaldığını bulgulamaktadır (Herzog ve Rodgers, 1981; Horley ve Lavery, 1995; Larson, 1978; Stock, vd., 1983). Üstelik Mroczek ve Spiro (2005), yaşam memnuniyetinin 40 ila 65 yaşları arasında yükseldiğini, fakat yaşamın sonuna yaklaşırken azaldığını bulmuşlardır. Uluslararası karşılaştırmalara göre, yaş ve psikolojik esenlik arasında anlamlı bir etkileşim bulunmamakta; ancak, gelir düzeyi düşük toplumlarda yaş ilerledikçe psikolojik esenlik düzeyinin azaldığı görülmektedir (Deaton, 2008). Literatürde yer alan bu alandaki çalışmalar yaş ve psikolojik esenlik arasındaki ilişki hakkında net bir bilgi vermese de yaşlılığın mutlak bir mutsuzluk sebebi olmadığı açıktır.

Yazında yer alan bu bulgular doğrultusunda araştırmamızın hipotezleri aşağıda belirtilmektedir:

H1. Cinsiyet açısından psikolojik esenlik düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır.

H2. Yaş açısından psikolojik esenlik düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır.

H3. Medeni durum açısından psikolojik esenlik düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır.

H4. Eğitim açısından psikolojik esenlik düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır.

H5. Çalışma yılı açısından psikolojik esenlik düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır.

H6. Aynı pozisyonda çalışma süresi açısından psikolojik esenlik düzeyinde anlamlı bir farklılık vardır.

6. YÖNTEM

6.1. Kullanılan Ölçüm Araçları:

Psikolojik Esenlik Ölçeği (PERMA): Butler ve Kern (2015, 2016), Martin Seligman tarafından geliştirilen ve beş boyuttan oluşan 15 maddelik iyi oluş ölçeğine genel iyi oluş (1 madde), sağlıklı olma hissi (3 madde), olumsuz duygular (3 madde) ve yalnızlık (1 madde) düzeylerini ölçen 8 madde daha ekleyerek son halini vermişlerdir. Araştırmacılar tarafından formun bu 23 maddelik son halinin kullanılmasını önerdiklerinden (Demirci, Ekşi, Dinçer ve Kardaş, 2017) bu çalışmada da 23 maddelik form kullanılmıştır. Formda puanlama sistemi "0-Hiçbir Zaman ile 10-Her Zaman" olacak şekilde 11'li Likert tipi olarak verilmiştir. Bu çalışmada, PERMA puanına olumsuz duyguları ölçen 7. 12., 14. ve 20. ifadeler de dahil edildiğinden Demirci ve arkadaşlarının (2017) çalışmalarının referansı doğrultusunda bu maddelere ters kodlama yapılmıştır.

Kişisel Bilgi formu: Araştırmaya katılanlara yaş (18-25 yaş, 26-35 yaş, 36-45 yaş, 46-55 yaş ve 55+ yaş aralıkları ile), cinsiyet (kadın-erkek), medeni durum (evli, bekar, boşanmış, ayrı yaşıyor), eğitim (doktora, yüksek lisans, lisans, ön lisans, lise), toplam çalışma süresi, mevcut pozisyonda çalışma süresi gibi temel demografik sorular sorulmuştur.

6.2. Örneklem ve Prosedür:

Araştırmanın ana kümesini Türkiye'de Hizmet Sektöründe aktif çalışanlar oluşturmaktadır. Çalışmanın örneklemini Türkiye'de faaliyet gösteren hizmet sektörü firmalarda aktif çalışanlarından rastgele seçilen 1101 kişi oluşturmaktadır. Eksik veri içeren yanıtların yeniden oluşturulmaması için 1750 kişi ile anket çalışması yapılmış ve buradan geçerli ve tam olan 1101 veri analizlere dahil edilmiştir. Çalışmada 0,03 örneklem hatası ve $p=0,5$, $q=0,5$ olacak şekilde ana kütle temsil etmesi için 1101 kişi seçilmiştir. Araştırmanın modelinin test edilmesi için gerekli olan veri web tabanlı yapılandırılmış anket ile toplanmıştır. Anket formu google forms aracılığı ile tasarlanmış ve elektronik posta ile hedef kitleyle paylaşılmıştır. Araştırmaya katılan çalışanların ($n=1101$) demografik özellikleri Tablo 1'de frekans ve yüzdelik değerleri ile sunulmuştur.

Tablo 1. Demografik Özellikler

	Kişi Sayısı (n=1101)	Yüzde (%)
Yaş Grubu		
18-25	483	43,9
26-35	335	30,4
36-45	227	20,6
46-55	48	4,4
55 +	8	0,7
Cinsiyet		
Erkek	863	78,4
Kadın	238	21,6
Medeni Durum		
Evli	447	40,6
Bekar	654	59,4
Eğitim Durumu		
Lise	551	50,0
Ön Lisans	179	16,3
Lisans	312	28,3
Yüksek Lisans	50	4,5
Doktora	9	0,8
Çalışma Yılı		
1-3	353	32,1
4-9	295	26,8
10 +	453	41,1
Mevcut Pozisyonda Çalışma Yılı		
1 yıl ve altı	341	31,0
2-4 yıl	387	35,1
5 yıl ve üstü	373	33,9

Araştırmaya katılan çalışanların %43,9'u (n=483) 18-25 yaş aralığında iken %30,4'ü (n=335) 26-35, %20,6'sı (n=227) 36-45, %4,4'ü (n=48) 46-55 yaş aralığında ve %0,7'si (n=8) ise 55 yaş üstündedir. Çalışanların %78,4'ü (n=863) erkek, %21,6'sı (n=238) ise kadındır. %40,6'sı (n=447) evli, %59,4'ü (n=654) ise bekarıdır. Çalışanların %50,0'i (n=551) lise mezunu iken %16,3'ü (n=179) ön lisans, %28,3'ü (n=312) lisans, %4,5'i (n=50) yüksek lisans, %0,8'i (n=9) ise doktora mezunudur. Çalışanların %32,1'inin (n=353) çalışma yılı 1-3 yıl aralığında iken %26,8'inin (n=295) 4-9 yıl aralığında, %41,1'inin (n=453) ise 10 yıl ve üstündedir. %31,0'ünün (n=341) mevcut pozisyonda çalışma yılı 1 yıl ve altında iken %35,1'inin (n=387) 2-4 yıl aralığında, %33,9'unun (n=373) ise 5 yıl ve üstündedir.

7. Bulgular

7.1. Demografik Özelliklerin Karşılaştırma Sonuçları

Araştırmaya katılan çalışanların psikolojik esenlik (PERMA), takım performansı ve dönüştürücü liderlik puan ortalamalarına göre demografik özellikleri arasındaki farklılıklar puanlar normallik varsayımını sağladığı için parametrik testler ile incelenmiştir. İki bağımsız grup için Bağımsız Örneklem T Testi, ikiden fazla bağımsız grup karşılaştırmaları için ise Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) kullanılmıştır. Gruplar arası farklılıkları belirlemek için ise Tamhane T2 Testi kullanılmıştır. Sonuçlar aşağıdaki tablolarda ayrıntılı olarak sunulmuştur.

Tablo 2. Psikolojik Esenlik (PERMA) Açısından Yaş Grupları Arasındaki Farklılık

Ölçek Puanları	Yaş Grubu	N	Ortalama	Standart Sapma	F	P	Fark
Psikolojik Esenlik-PERMA	18-25	483	6,88	1,250	11,411	0,000*	1-2,3
	26-35	335	7,20	1,211			
	36-45	227	7,41	1,149			
	46+	56	7,17	1,021			

* $p < 0,05$

1=18-25 yaş 2=26-35 yaş 3=36-45 yaş 4=46 yaş ve üstü

F=Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Fark=Tamhane Testi p=Anlamlılık Düzeyi

Psikolojik esenlik puan ortalamalarına göre yaş grupları arasında istatistiksel olarak $p < 0,05$ anlamlılık düzeyinde farklılık bulunmaktadır. Buna göre; 18-25 yaş aralığında olan çalışanların psikolojik esenlik puan ortalamasının (6,87) diğer yaş gruplarının puan ortalamalarından anlamlı derecede daha düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Psikolojik Esenlik (PERMA) Açısından Kadınlar ile Erkekler Arasındaki Farklılık

Ölçek Puanları	Cinsiyet	N	Ortalama	Standard Sapma	T	p
Psikolojik Esenlik - PERMA	Erkek	863	7,14	1,228	1,952	0,051
	Kadın	238	6,96	1,221		

t=Bağımsız Örneklem T Testi p=Anlamlılık Düzeyi

Psikolojik esenlik puanları açısından cinsiyete göre anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Erkeklerin psikolojik esenlik puan ortalaması ($\bar{X} = 7,14$), kadınların psikolojik esenlik puan ortalamasından ($\bar{X} = 6,96$) anlamlı derecede yüksektir.

Tablo 4. Psikolojik Esenlik (PERMA) Açısından Medeni Durum Grupları Arasındaki Farklılık

Ölçek Puanları	Medeni Durum	N	Ortalama	Standart Sapma	t	p
Psikolojik Esenlik-PERMA	Evli	447	7,40	1,154	6,696	0,000*
	Bekar	654	6,90	1,231		

* $p < 0,001$

t=Bağımsız Örneklem T Testi p=Anlamlılık Düzeyi

Yapılan bağımsız örneklem t testi sonucunda, psikolojik esenlik puan ortalamaları gruplara göre farklılaşmaktadır ($p<0,01$) ve evlilerin pozitif psikolojik esenlik puan ortalaması (7,40), bekarların puan ortalamasından (6,90) anlamlı derecede daha yüksektir.

Tablo 5. Psikolojik Esenlik (PERMA) Açısından Eğitim Düzeyleri Arasındaki Farklılığın İncelenmesi

Ölçek Puanları	Eğitim Düzeyi	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p	Fark
Psikolojik Esenlik- (PERMA)	Lise	551	6,97	1,304	7,676	0,000*	4- 1,2,3 1-3
	Ön Lisans	179	7,14	1,201			
	Lisans	312	7,20	1,092			
	Yüksek Lisans/ Doktora	59	7,70	0,95			

1=Lise 2=Ön Lisans 3=Lisans 4=Yüksek Lisans/Doktora

F=Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Fark=Tukey Testi p=Anlamlılık Düzeyi

Analiz sonucunda ölçeklerin puan ortalamalarına göre gruplar arasında psikolojik esenlik istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermektedir. Yüksek lisans/doktora mezunu olan çalışanların psikolojik esenlik puan ortalamasının (7,70), lise (6,97), ön lisans (7,14) ve lisans mezunu (7,20) olan çalışanların puan ortalamalarından anlamlı derecede daha yüksek olduğunu; lise mezunu olan çalışanların psikolojik esenlik puan ortalamasının (6,97) ise lisans mezunu olanların puan ortalamasından (7,20) daha düşüktür.

Tablo 6. Psikolojik Esenlik (PERMA) Açısından Çalışma Yılları Arasındaki Farklılık

Ölçek Puanları	Çalışma Yılı	N	Ortalama	Standart Sapma	F	p	Fark
Psikolojik Esenlik- PERMA	1-3 yıl	353	6,82	1,206	18,711	0,000*	1-2-3
	4-9 yıl	295	7,07	1,257			
	10 yıl ve üzeri	453	7,34	1,170			

* $p<0,05$

1=1-3 yıl 2=4-9 yıl 3=10 yıl ve üzeri

F=Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Fark=Tukey Testi

p=Anlamlılık Düzeyi

Analiz sonuçlarına göre psikolojik esenlik puan ortalaması gruplara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu göstermektedir. Buna göre; çalışma yılı arttıkça psikolojik esenlik puanının da arttığını söyleyebiliriz.

Tablo 7. Psikolojik Esenlik (PERMA) Açısından Mevcut Pozisyonda Çalışma Yılları Arasındaki Farklılığın İncelenmesi

Ölçek Puanları	Mevcut Pozisyonda Çalışma Yılı	N	Ortalama	Stantard Sapma	F	p	Fark
Psikolojik Esenlik-PERMA	1 yıl ve altı	341	6,83	1,234	16,306	0,000*	1-2-3
	2-4 yıl	387	7,10	1,232			
	5 yıl ve üstü	373	7,34	1,225			

1=1 yıl ve altı 2=2-4 yıl 3=5 yıl ve üstü

F=Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) Fark=Tukey Testi

p=Anlamlılık Düzeyi

Analiz sonuçlarına göre psikolojik esenlik puan ortalaması gruplara göre istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olduğu göstermektedir. Buna göre; mevcut pozisyonda çalışma yılı arttıkça psikolojik esenlik puanının da arttığını söyleyebiliriz. Yapılan analizler neticesinde araştırmanın tüm hipotezleri doğrulanmaktadır.

7.2. Z Kuşağı Örnekleme ile Yapılan Farklılık Analizleri

Örneklemin bütününde yaşlar arasındaki farklılık Z kuşağı özelinde araştırmanın yinelenmesi açısından yol gösterici olmuş ve yaş gruplarına göre ayrıştırılan örneklem gruplarında Z kuşağı üzerinde 483 kişilik örneklem ile farklılık analizleri özelleştirilmiştir. Araştırma verilerinin bu bakış açısı ile değerlendirilmesinin nedenleri aşağıdaki paragraflarda ifade edilmektedir. Bu bağlamda araştırmanın birinci bölümünde genel örneklem ile yapılan analizler ikinci bölümünde ise Z kuşağında yer alanların algıları (18-25 yaş grubu) üzerine analizler şeklinde iki aşamalı olarak gerçekleştirildiği söylenebilir.

Bulgulara yer vermeden burada kısaca kuşak kavramı ve Z kuşağının özelliklerine değinmekte fayda vardır. Kuşak kavramı Türk Dil Kurumu'nda (TDK) felsefi anlamda "Yaklaşık olarak aynı yıllarda doğmuş, aynı çağın şartlarını, dolayısıyla birbirine benzer sıkıntıları, kaderleri paylaşmış, benzer ödevlerle yükümlü olmuş kişilerin topluluğu", toplum bilimi alanında ise "Yaklaşık yirmi beş otuz yıllık yaş kümelerini oluşturan bireyler öbeği, göbek, nesil, batın, jenerasyon" şeklinde tanımlanmaktadır. Bu kavrama dair çalışmalar sistemli bir şekilde birçok disiplin dahilinde incelenmekle birlikte, temelde grup davranışlarının bir nesli kapsadığı durumlarla ilgili olarak kuşak ya da jenerasyon kavramı kullanılmaktadır. Kuşaklar ile ilgili sistemsel çalışmalar çok çeşitli uzmanlar tarafından 1970'li yılların başından bu yana ele alınmaktadır. Kuşakları tanımının önemini 14. Yüzyılda fark eden bilim dünyasına ve çalışmalara bakıldığında anlaşılmaktadır ki; insan toplulukları, yaşayışları, eylemleri, istek ve ihtiyaçları, ayrıca çağın gereklilikleri ile ilgili bilgiler bizlere birçok disiplinde farklı şekillerde inceleme alanı sunmaktadır. Bu incelemelerden biri de örgütsel yapı içerisinde kuşakları anlayıp yorumlamaktır. Bu yorum bizlere geçmiş nesillere bakarak insan davranışlarının örgüte yansımalarından yola çıkıp gelecek nesilleri tahmin etme imkanı sağlamaktadır. Yıllar içinde savaşlar, teknoloji, yaşam stilleri ya da dini inançlar, kuşakları tanımlamaya ve sınıflandırmaya zemin oluşturmuştur. Bu sınıflandırmalarla ilgili olarak, meydana gelen olaylar ya da birtakım tanımlamalar hususunda tam bir mutabakat sağlanamasa da araştırmacılar her neslin belirli yönleri üzerinde ortak fikirler etrafında toplanmaktadırlar (Meier, 2010). 'Z' Kuşağı, alını yazında, bazı çalışmalarda 2000 Yılı ve

sonrasında doğanlar, bazı çalışmalarda da 1995-2010 Yılı arasında doğanlar olarak ifade edilmektedir.

1999 yılı sonrası doğan bireylerin ortak davranışlarını tanımlamak adına Z kuşağı olarak isimlendirilmiş neslin özelliklerine gün be gün yenisi eklenmektedir. Türkiye ve dünya nüfusunun yaklaşık dörtte birini oluşturan Z kuşağını tanımak hem sosyal yaşam hem de iş yaşamı için büyük gereklilik arz etmektedir. Kişisel hareket etmekten hoşlanan bu kuşak interneti çok kapsamlı kullanmakta ve yine internet üzerinden sürekli iletişim halinde yaşamaktadır. The Annie E. Cassey Vakfının yapmış olduğu bir araştırmanın sonuçlarına göre teknolojik ilerlemenin göbeğindeki bu kuşağa içinde buldukları dijital dünyanın olumlu ve de olumsuz birtakım etkileri olmaktadır; Z kuşağının bilgiye anında ulaşmasını sağlayan teknoloji, diğer taraftan da ekran süresinin artmasıyla izole bir yaşam getirmekte ve sosyal gelişimlerinin seviyesini ciddi oranda düşürmektedir. Amerikalı bir trend araştırma şirketi olan WGSN'in 2020 tarihli yaptığı bir araştırmaya göre sosyal medyada haftada 10 saatten fazla zaman geçiren bu gençlik %56 oranında daha mutsuz ve %27 oranında depresyona girme açısından savunmasız özellikler göstermektedir. New York Times'ın Z kuşağı tanımına baktığımızda ise bu kuşağı açık, akışkan ve fikirleri konusunda kendilerine oldukça fazla güvenen kişiler olarak tanımlamaktadır ve bu kuşakta özellikle kolektif başarı yakalamak bireyselliğin önüne geçmektedir. Teknoloji ile iç içe bu nesil yapay zeka çalışmaları için zemin oluşturacak nitelikte bir yaşam sürmektedir. Bunların yanı sıra farklı sistemler geliştirip geleceğin eğitim şeklini değiştirmeyi hedefleyen bu kuşak, kimi kesimler tarafından bencil, patavatsız, sadakatsiz, saygısız, tatminsiz gibi kavramlarla tanımlanmaktadır. Geleceğin işgücü olan 'Z' kuşağı ile ilgili birtakım genellemelere gidebilmenin büyük önem arz ettiği düşüncesi ile bu kuşağı tanımlamak sosyal bilimlerde birçok alanın çalışma konusunu oluşturmaktadır. Özellikle küresel çapta gelişen ve değişen dünyada kilometrelerce uzakta dahi olsa yaşlıları ile sürekli iletişim halinde olan bu kuşak, farklı kültürlerde dahi benzer davranışlar ve tutumlar sergileyebilmektedir. Diğer kuşaklardan büyük bir dijital farka sahip olan bu kuşağın özellikle dijitalleşen dünya ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir. Tüm dünyanın kafa yorması gereken, ortak bir problem olan, diğer kuşaklardan çok farklı özellikler taşıyan 'Z' kuşağının iş yaşamında da farklı özellikler göstermesi ve farklı beklentiler içinde olması öngörülmektedir. Bu bağlamda işletmelerin yönetim anlayışları ve örgüt kültürleri ile ilgili keskin değişimler yaşamak zorunda kalması kaçınılmaz olmaktadır. Bu öngörüye sahip olmanın ülkelerin kaderini etkileyeceği düşünülmektedir. Bu bağlamda birçok sektörden firma yöneticisinin görüşleri, 'Z' kuşağının çalışma yaşamında birçok alanı değişime uğratacağı yönündedir. *Şöyle ki; bu kuşakla birlikte çalışma saatlerinde esnekliğe gidilmesi gerekeceği, departman sisteminden proje bazlı çalışmaların tercih edilmesi ve takımlar halinde bir çalışma sisteminin gerekeceği düşüncesine sahip olan yöneticiler, çalışma sistemlerinde oluşturulması gereken değişimleri şimdiden hesaplama yoluna gitmektedirler.* Bu değişimi önceden öngören ve sistemsel çalışmalarını ne yönde şekillendirmesi gerektiğini 'Z' kuşağı iş yaşamına girmeden planlayan işletmeler hiç şüphesiz büyük bir fırsat üstünlüğü elde edecektir. Çeşitli sektörlerden birçok firma yöneticisinin öngörüsüne göre açıklanmaya çalışılan çalışma sistemleri esnekliği, mentorluğu, herhangi bir zamanda herhangi bir yerde yapılan işi öngörmektedir. Değişimin gerisinde kalan gelişmemiş, gelişmekte olan ya da gelişmiş ülke olması fark etmeksizin, Z kuşağının iş yaşamındaki istek ve ihtiyaçlarını öngöremeyen ülkeler bu kuşağı şimdiden 'İkinci Kayıp Kuşak' olarak adlandırmalıdır.

Z kuşağı ile ilgili bu genel açıklayıcı bilgiler parantezinde bu çalışmada Z kuşağının psikolojik esenlik ortalamaları ve demografik veriler açısından farklılıklar Tablo 8 de özetlenmektedir.

Tablo 8. Z Kuşağı ile Yapılan Analizler

Ölçek Puanları	Eğitim Düzeyi	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Fark
Psikolojik Esenlik-PERMA	Lise/ Ön Lisans	301	6,69	1,293	9,541	0,000*	1-2,3
	Lisans	98	7,15	1,230			
	Yüksek Lisans/ Doktora	94	7,23	1,041			
Ölçek Puanları	Toplam Çalışma Yılı	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Fark
Psikolojik Esenlik-PERMA	<3 yıl	298	6,80	1,208	1,454	0,235	-
	4-9 yıl	155	7,01	1,306			
	10 yıl ve üzeri	30	6,96	1,463			
Ölçek Puanları	Mevcut Pozisyonda Çalışma Yılı	N	Ort.	Std. Sapma	F	p	Fark
Psikolojik Esenlik-PERMA	<1 yıl	255	6,73	1,253	3,847	0,022	1-2
	2-4 yıl	185	7,05	1,212			
	5 yıl ve üstü	43	7,05	1,395			

Ölçek Puanları	Cinsiyet	N	Ort.	Std. Sapma	t	p
Psikolojik Esenlik-PERMA	Kadın	113	6,83	1,199	-0,459	0,242
	Erkek	370	6,89	1,277		

Ölçek Puanları	Medeni Durum	N	Ort.	Std. Sapma	t	p
Psikolojik Esenlik-PERMA	Bekar	451	6,86	1,253	-1,189	0,682
	Evli	32	7,13	1,326		

SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırmanın bulguları açısından üzerinde durulması gereken nokta psikolojik esenlik düzeyleri açısından demografik değişkenlerin anlamlı farklılıklar göstermesidir. Bu bulgular yazında daha önce yer alan psikolojik esenliği ortaya çıkarıcı ve etkileyen faktörleri doğrular niteliktedir. Örneğin yaş grupları açısından psikolojik esenlikte artan yaşla birlikte iyileşme görülmektedir. Bireylerin yaşamlarında 35 yaşından itibaren oturmuş bir kariyer yaşantısına, düzenli bir gelire ve artan yaşam standardına sahip olması kendileri ile benlik algılarını ve doğal olarak da psikolojik esenliklerini olumlu yönde etkilediği bu çalışma ile de doğrulanmaktadır. Çalışmada psikolojik esenlik ortalaması en yüksek olan grup 36-45 yaş aralığıdır. İnsan kaynakları uygulamaları açısından bu orta yaş grubunun daha etkin olarak takım çalışmaları içerisinde

sokması ve daha genç çalışanlara mentorluk ve koçluk yapması noktasında daha etkin rol aldırması deneyimlerini paylaşmak ve gençlerin psikolojik esenliklerini arttırmak açısından olumlu katkı sağlayabilir görüşünderiz.

Tüm veri üzerinde yapılan ana araştırmada, ölçeklerin cinsiyet faktörü açısından incelenmesinde yine sadece psikolojik esenlik gruplar arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Buna göre erkeklerin psikolojik esenlik puan ortalaması kadınların psikolojik esenlik puan ortalamasından anlamlı derecede yüksektir. Ölçeklerin medeni durum açısından karşılaştırmasında da sadece psikolojik esenliğin gruplar arasında farklılık oluşturduğu ve evli kişilerin psikolojik esenlik düzeylerinin bekarlara göre olumlu yönde anlamlı farklılıkları olduğu tespit edilmiştir. Bu bulgular daha önce psikolojik esenliğin cinsiyet ve medeni durum çerçevesinde inceleyen araştırmaları destekler niteliktedir. Evlilik mekanizması olumlu yürüdüğü takdirde bir sosyal destek mekanizması olarak bireylerin stres düzeylerini kontrol etmeleri ve psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissetmelerine imkân vermektedir. Katılımcıların eğitim düzeyleri açısından da bulgular incelendiğinde, eğitim düzeyi arttıkça psikolojik esenliğin de anlamlı şekilde arttığı görülmektedir. Bu bulgu eğitim düzeyinin kişisel farkındalığı arttırmada ve bireyin kendisini daha nitelikli olarak algılamasına destek sağlamadaki fonksiyonunu ortaya koymaktadır. Üniversite mezunu olanların psikolojik esenlik ortalama skorları lise mezunu olanlardan daha yüksektir. Hem toplumsal sağlık politikaları hem de örgütsel uygulamalar açısından eğitime yapılacak yatırımların mutlu birey yaratmaktaki katkısı bu şekilde doğrulanmış olmaktadır. Yaşa benzer şekilde çalışma yılları arttıkça çalışanların da psikolojik esenlikleri artış göstermektedir. Çalışma deneyimi arttıkça hayattan ve örgütlerden beklentiler daha gerçekçi ve makul düzeye inmekte ve çalışan birey deneyimi sayesinde psikolojik esenliği etkileyecek faktörleri kontrol altında tutabilmekte ve yönetebilmektedir.

Yaşlar arasındaki farklılık Z kuşağı özelinde araştırmanın yinelenmesi açısından yol gösterici olmuş ve yaş gruplarına göre ayrıştırılan örneklem gruplarında Z kuşağı üzerinde 483 kişilik örneklem ile yapılan analizlerde demografik grupların karşılaştırılmasında farklı sonuçlar alınmıştır. Buna göre psikolojik esenlik Z kuşağında, eğitim gruplarında lisans düzeyine kadar istatistiksel olarak anlamlı bir artış gösterdiği ancak lisansüstü gruplarda farklılaşmadığı görülmüştür. Yine Z kuşağı analizlerine göre; psikolojik esenlik mevcut pozisyonda sadece ilk 5 yıla kadar istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermekte, 5 yıl üzerindeki gruplarda anlamlı bir farklılık göstermemektedir. Bu durum mevcut iş deneyiminde grupların farklılaşmaması ve minimum grubun 1-3 yıl için olduğu göz önüne alındığında; z kuşağının ilk üç yıldan sonra çalışma hayatında değişkenlik beklentisi gösterdiğini düşündürmektedir.

Özellikle Covid-19 ile birlikte Z kuşağı popülasyonunun toplam popülasyona oranla artış gösteriyor olması, araştırmanın z kuşağı örneklemini özelinde yapılan analizleri çalışma hayatı için önemli kılmaktadır. Bu anlamda iş hayatında ürün, yönetim, performans, eğitim gibi kavramlar z kuşağının değer yargılarına ve tüketim alışkanlıklarında göre düzenlenmeli ve machine learning ve deep learning gibi yapay zekâ algoritmaları ile düzenli olarak online monitör edilmesi önerilmektedir.

Z kuşağının psikolojik esenlik puanlarının eğitim grupları karşılaştırılmasında anlamlı farklılık lisans düzeyine kadar oluşmaktadır. Buna göre eğitim sisteminin Z kuşağının değer yargılarına göre yeniden düzenlenmesi, lisansüstü ve doktora eğitimlerinin içeriklerinin lisans eğitimi ile birleştirilmesi gerekliliğini göstermektedir.

Z kuşağının mevcut pozisyon ve toplam iş deneyimi sonuçlarına bakıldığında psikolojik esenlik ilk 3 yıldan sonra değişiklik göstermemektedir. Bu nedenle işletmelerin Z kuşağını değerli hissettirecek ve psikolojik esenliğini arttıracak insan kaynakları uygulamalarına yönelmesi önerilmektedir. Eğitim, kurum içi wellbeing uygulamaları, personel destek programları, rotasyon, liderlik, kariyer yolları, koçluk ve mentorluk uygulamaları gibi z kuşağının gelişimini ve psikolojik esenliğini destekleyici uygulamalara yönelmesi önerilmektedir.

Son olarak, farklılık testleri ve demografik veriler üzerinden gerçekleştirilen bu araştırma ileriki çalışmalarda kuramsal açıdan geliştirilecek açıklayıcı araştırma modellerine ışık tutmaktadır. İleride yapılacak araştırmalarda kişilik (örn. Büyük Beş Kişilik Özellikleri Modeli), liderlik (Z kuşağının tercih edeceği liderlik tarzı- post modern liderlik tarzları örn. Otantik, Karizmatik, Vizyoner, Hizmetkar, Babacan, Entelektüel liderlik modelleri vb.), pozitif psikolojik sermaye (öz-yeterlilik, iyimserlik, psikolojik dayanıklılık ve umut), işte akış gibi değişkenler ile psikolojik esenlik arasındaki ilişkiler bütüncül modeller ile test edilebilir.

Kaynakça

- BOWER, G. H. (1981). Mood and Memory. *American Psychologist*, 36.2, 129-148.
- BRADBURN, N.M., ve CAPLOVİTZ, D. (1965). *Reports of Happiness*. Chicago: Aldine.
- BUTLER, J. ve KERN, M.L. (2016). The PERMA-Profil: A Brief Multidimensional Measure of Flourishing. *International Journal of Wellbeing*, 6.3, 1-48.
- BÜYÜKDÜVENCİ, S., (1993). Aristoteles'te Mutluluk Kavramı. *Felsefe Kongresi Bildiri*, Ankara.
- BYRNE, B.M. (1998). *Structural Equation Modeling with LISREL, PRELIS and SIMPLIS: Basic Concepts, Applications and Programming*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates.
- CARLESS, S.A., WEARING, A.J., & MANN, L. (2000). A short measure of transformational leadership. *Journal of Business and Psychology*. 14.3, 389-405.
- CARP, F.M. ve CARP, A. (1982). Test of a Model of Domain Satisfactions and Well-being: Equity Considerations, *Research on Aging*. 4.4, 503-522.
- CARVER, C. S., SMITH, R. G., ANTONÍ, M. H., PETRONIS, V. M., WEISS, S. ve DERHAGOPIAN, R. P. (2005). Optimistic Personality and Psychosocial Well-Being During Treatment Predict Psychosocial Well-Being Among Long-Term Survivors of Breast Cancer. *Health Psychology*. 24.5, 508-516.
- CHAU, P.Y.K. ve HU, P.J.H. (2001), Information Technology Acceptance by Individual Professionals: a Model Comparison Approach. *Decision Sciences*. 32.4, 699-719.
- CHO, J., DANSEREAU, F. (2010), Are Transformational Leaders Fair? A Multi-Level Study of Transformational Leadership, Justice Perceptions, and Organizational Citizenship Behaviors. *The Leadership Quarterly*. 21.3, 409-421.
- CHOI, B. ve LEE, J-N. (2014). Strategic Role of It and Its Impact on Organizations. *Information & Management*. 51.7, 881-882.

CIARROCHI, J., PARKER, P., KASHDAN, T. B., HEAVEN, P. C. ve BARKUS, E. (2015). Hope and Emotional Well-Being: A Six-Year Study to Distinguish Antecedents, Correlates, and Consequences. *Journal of Positive Psychology*. 10.6, 520-532.

CLARK, A.E. (2009). Work, Jobs and Well-being Across The Millennium. E. Diener, D. Kahneman ve J.F. Helliwell (Ed). *International Differences in Well-Being içinde*. Oxford, UK: Oxford University Press, 436-468.

CLELAND D.I. (1996). *Strategic Management of Teams*. New York, Wiley.

COHEN, J., COHEN, P., WEST, S. G., & AIKEN, L. S. (2003). *Applied Multiple Regression/Correlation Analysis for The Behavioral Sciences* Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.

CROPANZANO, R. ve WRIGHT, T. A. (1999). A 5-Year Study of Change in The Relationship Between Well-Being and Job Performance. *Consulting Psychology Journal: Practice and Research*. 51.4, 252-265.

CSIKSZENTMIHALYI M. (1990). *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York, NY: Harper and Row.

CUNNINGHAM, M.R., (1988). What Do You Do When You're Happy or Blue? Mood, Expectancies, and Behavioral Interest. *Motivation and Emotion*. 12, 309-331.

DEMİRCİ, İ., EKŞİ, H., DİNÇER, D. ve KARDAŞ, S. (2017). Beş Boyutlu İyi Oluş Modeli: Perma Ölçeği'nin Türkçe Formunun Geçerlik ve Güvenirliği. *The Journal of Happiness & Well-Being*, 5.1, 60-77.

DIENER E. (1984). Subjective Well-being. *Psychological Bulletin*, 95.3, 542-575.

DIENER, E. (2000). Subjective Well-being: The Science of Happiness and A Proposal for A National Index. *American Psychologist*. 55.1, 34-43.

DIENER, E. (2006). Guidelines for National Indicators of Subjective Wellbeing and Ill-being. *Journal of Happiness Studies*, 7, 397-404.

DIENER, E. (2009). *The Science of Well-being: The Collected Works of Ed Diener, Social Indicators Research Series, Volume 37*. The Netherlands: Springer.

DIENER, E. ve BISWAS-DIENER, R. (2008). *Happiness: Unlocking The Mysteries of Psychological Wealth*. UK: Blackwell Publishing.

DIENER, E. ve LUCAS, R. (1999). Personality and Subjective Well-being. D. Kahneman, E. Diener ve N. Schwarz (Ed). *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology içinde*. New York: Russell Sage Foundation, 213-229.

DIENER, E. ve LUCAS, R. (2000). Subjective Emotional well-being. M. Lewis ve J. M. Haviland-Jones (Ed). *Handbook of Emotions içinde*. New York: Guilford, 325-337.

DIENER, E. ve RYAN, K. (2009). Subjective Well-being: A General Overview. *South African Journal of Psychology*. 39.4, 391-406.

DIENER, E. ve SELIGMAN, M. E. P. (2002). Very Happy People. *Psychological Science*. 13.1, 81-84.

DIENER, E. ve SELIGMAN, M.E.P. (2004). Beyond Money: Toward an Economy of Well-being, *Psychological Science in the Public Interest*, 5.1, 1-31.

- DIENER, E., HOROWITZ, J. ve EMMONS, R.A. (1985). Happiness of The Very Wealthy, Social Indicators Research, 16.3, 263-274.
- DIENER, E., KAHNEMAN, D., TOV, W. ve ARORA, R. (2009). Income's Association with Judgments of Life Versus Feelings. E. Diener, D. Kahneman ve J.F. Helliwell (Ed). International Differences in Well-being içinde. Oxford, UK: Oxford University Press, 3-15.
- DIENER, E., KAHNEMAN, D., ve HELLIWELL, J. (Eds) (2009). Introduction. International Differences in Well-Being. Oxford, UK: Oxford University Press.
- DIENER, E., NICKERSON C., LUCAS, R.E ve SANDVİK, E. (2002). Dispositional Affect and Job Outcomes. Social Indicators Research. 59.3, 229-259.
- DIENER, E., SUH, E. M., LUCAS, R. E. ve SMITH, H. L. (1999). Subjective Well-Being Three Decades of Progress. Psychological Bulletin. 125.2, 276-302.
- DIENER, E., ve TOV, W. (2007). Subjective Well-Being and Peace. Journal of Social Issues, 63.2, 421-440.
- DIENER, E., WIRTZ, D., TOV, W., KIM-PRIETO, C., CHOI, D., OISHI, S. ve BISWAS-DIENER, R. (2010). New Well-Being Measures: Short Scales to Assess Flourishing and Pozitive and Negative Feelings. Social Indicators Research. 97.2, 143-156.
- DOĞAN, T. (2006). Üniversite Öğrencilerinin İyilik Halinin İncelenmesi. Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 30.30, 120- 129.
- FRANKL, E. V. (2009). İnsanın Anlam Arayışı. Budak, S. (çev.). İstanbul: Okyanus Yayınları.
- FURNHAM, A. ve PETRIDES, K.V. (2003). Trait Emotional Intelligence and Happiness. Social Behavior and Personality. 31.8, 815-824.
- GRAHAM, C. ve CHATTOPADHYAY, S. (2013). Gender and Well-being Around The World. Int. J. Happiness and Development. 1.2, 212-232.
- GRINDE, B. (2012). The Biology of Happiness. New York: Springer.
- GURIN, G., VEROFF, J. ve FELD, S. (1960). Americans View Their Mental Health: A Nationwide Interview Survey. Basic Books. University of Michigan, Survey Research Center.
- HENDERSON, L.W. ve KNIGHT, T. (2012). Integrating the hedonic and eudaimonic perspectives to more comprehensively understand wellbeing and pathways to wellbeing. International Journal of Wellbeing. 2.3, 196-221.
- HERZOG, A.R., ve RODGERS, W.L. (1981). Age and Satisfaction: Data from Several Large Surveys. Research on Aging. 3.2, 142-165.
- HORLEY, J., ve LAVERY, J.J. (1995). Subjective Well-being and Age. Social Indicators Research, 34, 275-282.
- HUTA, V. (2015). An Overview of Hedonic and Eudaimonic Well-being Concepts. L. Reinecke ve M. B. Oliver (Ed.). Handbook of Media Use and Well-being içinde. New York: Routledge, 14-33.
- HUTA, V. ve WATERMAN, A. S. (2014). Eudaimonia and Its Distinction from Hedonia: Developing A Classification and Terminology for Understanding Conceptual and Operational Definitions. Journal of Happiness Studies. 15.6, 1425-1456.

INGLEHART, R. (2009). Faith and Freedom: Traditional and Modern Ways to Happiness, E. Diener, D. Kahneman ve J.F. Helliwell (Ed), International Differences in Well-being içinde. Oxford, UK: Oxford University Press, 351-397.

ISEN, A.M. (1987). Positive Affect Facilitates Creative Problem Solving. Journal of Personality and Social Psychology. 52.6, 1122-1131.

KASHDAN, T. B., BISWAS-DIENER, R. ve KING, L. A. (2008). Reconsidering Happiness: The Costs of Distinguishing Between Hedonics and Eudaimonia. The Journal of Positive Psychology. 3.4, 219-233.

KASSER, T. ve KANNER, A.D. (Ed). (2004). Psychology and Consumer Culture: The Struggle for A Good Life in A Materialistic World. Washington, DC: American Psychological Association.

KEYES, C. L. M., ve HAIDT, J. (2003). Introduction: Human Flourishing-The Study of That Which Makes Life Worthwhile. C. L. M. Keyes ve J. Haidt (Ed.), Flourishing: Positive psychology and The Life Well-lived içinde. Washington, DC: American Psychological Association, 3-12.

KEYES, C. L. ve ANNAS, J. (2009). Feeling Good and Functioning Well: Distinctive Concepts in Ancient Philosophy and Contemporary Science. The Journal of Positive Psychology. 4.3, 197-201.

KHAW, D. ve KERN, M. (2014). A Cross-Cultural Comparison of the PERMA Model of Well-being. Undergraduate Journal of Psychology at Berkeley, University of California. 8, 10-23.

KIM, J. (2000). Social Change and Psychological Wellbeing: A Structural Equation Modeling. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hawai: University of Hawai, Department of Psychology.

KRUEGER, R.F., HICKS, B.M. ve MCGUE, M. (2001). Altruism and Antisocial Behavior: Independent Tendencies, Unique Personality Correlates, Distinct Etiologies, Psychological Science. 12.5, 397-402.

KUHLEN, R.G. (1948). Age Trends in Adjustment During The Adult Years as Reflected in Happiness Ratings. American Psychologist. 3, 307.

LARSON, R. (1978). Thirty Years of Research on The Subjective Well-Being of Older Americans, Journal of Gerontology, 33.1, 109-125.

LOVETT, N. ve LOVETT, T. (2016). Wellbeing in Education: Staff Matter. International Journal of Social Science and Humanity. 6.2, 107-112.

LYUBOMİRSKY, S. ve DICKERHOOF, R. (2006). Handbook of Girls and Women's Psychological Health. Oxford: Oxford University Press.

LYUBOMİRSKY, S., KING, L. ve DIENER, E. (2005). The Benefits of Frequent Positive Affect: Does Happiness Lead to Success? Psychological Bulletin. 131, 803-855.

MCDOWELL, J. (1980). The Role of Eudaimonia in Aristotle's Ethics'. A. O. Rorty (Ed.), Essays on Aristotle's Ethics içinde. Berkeley: University of California Press, 359-376.

MROCZEK, D.K. ve SPIRO, A., III. (2005). Change in Life Satisfaction During Adulthood: Findings from The Veterans Affairs Normative Aging Study. Journal of Personality and Social Psychology. 88.1, 189-202.

- MYERS, D. G. (2000). The Funds, Friends, and Faith of Happy People. *American Psychologist*. 55.1, 56-67.
- NORTON, D. L. (1976). *Personal Destinies*. Princeton: Princeton University Press.
- OOSTERWEGEL, A. ve OPPENHEIMER, L. (2002). Jumping to Awareness of Conflict Between Self-representations and Its Relation to Psychological Wellbeing. *International Journal of Behavioral Development*. 26.6, 548.
- RYAN, R. M., HUTA, V. ve DECI, E. L. (2008). Living well: A Self-determination Theory Perspective on Eudaimonia. *Journal of Happiness Studies*. 9.1, 139-170.
- RYFF, C. D. (1989). Happiness is Everything, or Is It? Explorations on the Meaning of Psychological Well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57.6, 1069-1081.
- RYFF, C. D. ve Singer, B. H. (2008). Know Thyself and Become What You Are: A Eudaimonic Approach to Psychological Well-being. *Journal of Happiness Studies*. 9.1, 13-39.
- RYFF, C.D. (1989). Beyond Ponce de Leon and Life Satisfaction: New Directions in Quest of Successful Aging. *International Journal of Behavioural Development*. 12.1, 35-55.
- SCHUTTE, N.S., MALOUFF, J.M., SIMUNEK, M., MCKENLEY, J., ve HOLLANDER, S. (2002). Characteristic Emotional Intelligence and Emotional Well-being, *Cognition and Emotion*, 16.6, 769-785.
- SELIGMAN M. E. P. (2011). *Flourish*. New York, NY: Simon & Schuster.
- SELIGMAN, M. E. P. (2002). *Authentic Happiness*. New York: NY: Free Press.
- SELIGMAN, M.E. ve CSIKZENTMIHALY, M. (2000). Positive Psychology: An Introduction. *American Psychologist*. 55.1: 5-14.
- SELIGMAN, M.E.P. (2007). Coaching and Positive Psychology. *Australian Psychologist*. 42.4: 266 – 267.
- STEGER, M. F., FRAZIER, P., OISHI, S. ve KALER, M. (2006). The Meaning in Life Questionnaire: Assessing the Presence of and Search for Meaning in Life. *Journal of Counseling Psychology*. 53.1, 80 –93.
- STOCK, W.A., OKUN, M.A., HARING, M.J. ve WITTER, R.A. (1983). Age and Subjective Well-Being: A Meta-Analysis. R.J. Light (Ed.), *Evaluation Studies: Review Annual içinde*. Beverly Hills, CA: Sage, 279-302.
- THOITS, P.A. ve HEWITT, L.N. (2001). Volunteer Work and Well-being, *Journal of Health and Social Behavior*. 42.2, 115-131.
- TOV, W., DIENER, E. (2008). The Well-Being of Nations: Linking Together Trust, Cooperation, and Democracy. B.A. Sullivan, M. Snyder ve J.L. Sullivan (Ed). *Cooperation: The Political Psychology of Effective Human Interaction*. Malden, MA: Blackwell Publishing, 323-342.
- TUZGÖL DOST, M. (2004). *Üniversite Öğrencilerinin Öznel İyi Oluş Düzeyleri*. Yayınlanmış Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- WATERMAN, A. S. (2008). On The Importance of Distinguishing Hedonia And Eudaimonia When Contemplating The Hedonic Treadmill. *American Psychologist*, 62.6, 612-613.

Sezer Cihan Günaydın, İ. Haşim İnal, "Perma Modelinin Demografik Faktörler Bağlamında İncelenmesi: Hizmet Sektöründe Ve Z Kuşağında Geniş Ölçekli Bir Araştırma", **İzlek Akademik Dergi (Izlek Academical Journal)**, 4 (2), 2021, ss. 56-81.

WESSMAN, A.E. (1957). A Psychological Inquiry Into Satisfactions and Happiness. Doctoral Dissertation. Princeton University,

WESTON, R. (1999). Factors Contributing To Personal Wellbeing. Family Matters, 52, 54-60.

WILSON, W. R. (1967). Correlates of Avowed Happiness. Psychological Bulletin. 67.4, 294-306.

WINDLE, G. ve WOODS, B. (2004). Variations in Well-Being: The Mediating Role of A Psychological Resource. Ageing and Societ, 24.4, 583-602.

WITTER, R.A., OKUN, M.A., STOCK, W.A. ve HARING, M.J. (1984). Education and Subjective Well-being: A Meta Analysis. Education Evaluation and Policy Analysis. 6.2, 165-173.

YARCHESKI, A., MAHON, N. E. ve YARCHESKI, T. J. (2001). Social Support And Well-Being in Early Adolescents. Clinical Nursing Research, 10.2, 163-181.

Memory Discourse in the Turkish Contemporary Art Scene in the Late Twentieth Century

Güler CANBULAT*

Abstract

While reaching the end of twentieth century, contemporary understanding of space and time began to threaten history's centralist, linear and causal structure. In the appearingly accelerating and tightening world, the individual feels the need for deceleration and adherence. The perspective offered by history and grand narratives can no longer be adequate for the individuum seeking a sense of identity and belonging. Therefore, the individual clings to his/her verity and thereby his/her memory. In the Turkish contemporary art scene in the late twentieth century, memory became a prevalent discourse as a result of its intersection and overlapping with the contemporary conception of time and space structurally, in their diverse, elusive, inconceivable, multi-dimensional, inter-textual, atemporal, nonlinear, ephemeral, equivocal and paradoxical characteristics. Furthermore, memory works as a language and a manner of expression that contemporary artists of the period put into practice in their art. The deficiencies of memory became its power which response to the zeitgeist of the era and to the search of those artists who express themselves only with the subtle forms of memory.

Keywords: Memory, History, Turkish Contemporary Art, Representation, Trauma

Yirminci Yüzyıl Sonu Türk Çağdaş Sanat Sahnesinde Hafıza Söylemi

Öz

20. Yüzyıl sonlarına gelirken, çağdaş zaman ve mekân anlayışı, tarihin merkezîyetçi, doğrusal ve nedensel yapısını tehdit etmeye başlamıştır. Gittikçe sıkışan ve hızlanıyor gibi gözükken dünyada, kişi yavaşlama ve tutunma ihtiyacı duymaya başlar. Bir tür ait olma ve kimlik arayışına giren bireye, tarihin ve büyük anlatıların sunduğu perspektif yetmez hale gelir. Bu yüzden birey, kendi gerçekliğine, dolayısıyla belleğine tutunur. 20. Yüzyıl sonlarına gelirken bellek, tüm dünyada pek çok alanı etkileyen yaygın ve eşzamanlı bir kamusal söylem haline gelmiştir. Bu süreçte sanatçı da artık tarihin bir figüranı olmaktan çıkıp, kendi gerçekliğinin izlerini, belleğiyle görünür kılma arayışına girmiştir. Yirminci yüzyılın sonlarında Türk çağdaş sanat sahnesinde bellek, çağdaş zaman ve mekân anlayışının yapısal özellikleriyle kesişmesi ve örtüşmesi nedeniyle yaygın bir söylem haline gelmiştir. Bunlar farklı, çeşitli, güvenilmez, anlaşılması güç, çok boyutlu, metinler arası, zamansız, doğrusal olmayan, kısa ömürlü, müphem ve paradoksal özelliklerdir. Ayrıca bellek, dönemin çağdaş sanatçılarının sanatlarında uyguladıkları bir dil ve anlatım biçimi olarak işler. Bu dönemde belleğin eksiklikleri, çağın ruhuna ve kendilerini yalnızca incelikli bellek biçimleriyle ifade eden sanatçıların arayışlarına yanıt veren bir güç haline gelir.

Anahtar Kelimeler: Bellek, Tarih, Türk Çağdaş Sanatı, Temsil, Travma

---

Derleme Makale (Review Article)

Geliş/Received: 19.05.2022

Kabul/Accepted: 31.05.2022

* Dr., Istanbul Gelisim University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Istanbul, Turkey, E-mail: gulercanbulat@gmail.com **ORCID** <https://orcid.org/0000-0001-7810-6727>

1. Introduction

When I saw a photograph of Gülsün Karamustafa's 1998 installation, "Stage" (Fig 1), I was suddenly taken back in time to the moment when, as an eight-year-old child, I had discovered a newspaper clipping hidden in a box with a snapshot of my mother and father. In that photo, from 1980, my parents were stood on trial in the dock of a military court, just like Gülsün Karamustafa and her husband in the image here, from 1971. Two married couples in identical poses in the same situation, accused following a military coup.¹ In the newspaper clipping of my parents' were incriminating headings like "Anarchists", and "State Enemies", but in this art work, the photo of Karamustafa and her husband was projected onto a wall, below the circle of words, "stage.regime.control.ideology".² Thus, the first spark of an idea that led to this article: What purpose was this artwork serving? Was it history? Did it attempt to bring justice and restore the dignity of a generation? Did it heal the artist? Could it heal my memories too?

Fig 1. Installation view from Gülsün Karamustafa, "Stage", 1998 (Duben and Yıldız 2008: 175)

The effect in this installation was very much like that of a spotlight on a *stage*, or the searchlights used by police or in prison yards. The artist was sentenced in this court and imprisoned for three years until the amnesty law. Thereafter, she was blacklisted and all her applications for a passport were turned down for sixteen years. She describes her work thus: "If memories become a stage where unknown actors are wandering, an unsurpassable distance is created between the self and the person. If this projection reminds the person the memory of the prison yards, even twenty-seven years later, the memory cut the person to the heart" (Sağır, 2008, p. 174).

The latency in the expression of the senses, relating to the traumatic experience, is not an extra, "even twenty seven years later" – on the contrary, it is a prerequisite. She explains her approach in allowing her work to emerge over time thus:

For me to be able to carry out my work, the subject has to be distilled for a while; and after such a period, I allow it to surface and take shape. I believe that this is what protects me from giving direct messages and from staying in the shallows. It took 27 years, before one

¹ There were military coups in Turkey in those two years, 1971 and 1980.

² In German ("bühne, regime, kontrol, ideologie").

of my photographs, related to the 1971 military coup, could appear as a work of art (Fereli, 2007, p. 7).

Karamustafa constantly focuses on memory and dares to incorporate very personal materials, very intimate moments; in this way she states that it is primarily a personal therapeutic. Nonetheless, she notes that she tries to minimize the personal content of her works, indeed tries to generate "a dialectic not only between past and present, but between individual and collective history as well" (Heinrich, 2007, p. 65). Thereby, she maintains a memorial wealth of the past generations: "My work comes alive at the point where I manage to combine this wealth (...) with the volatile reality of art; and I don't interfere after that; I just share" (Fereli 2007, p. 7).

My initial affinity for Gülsün Karamustafa's "Stage" (1998) soon became a vibrant involvement in the subject of memory, which led to this article. My first conviction was that the main memorial characteristics of her work converge historically and psychologically with her contemporaries. Some fragments from her words above should be highlighted in order to indicate what the article deals with. They refer to the existence of a trauma, a repression or "incubation" period, vivid impressions lying very deep inside, a succinct expression evading explanatory words, memories transcending boundaries of a lifetime and referring also to traumas of the ancestors, a mental imprisonment in the past sometimes triggered by a physical imprisonment or exile, and finally allowing memories to surface nearly as an involuntary act. In the content of the article, I discuss these simultaneous, memorial initiatives in their historical and theoretical context, and in their search both for new forms making the *unrepresentable* visible, and for new languages making the *unspoken* heard.

1.1. Structure

My work here researches the late twentieth century Turkish contemporary art scene, which burgeoned in the late eighties and won recognition in the nineties. In this context, I focus on *memory*, one of the main subjects of the period.

Structurally, the article divides into two parts, with research on memory followed by the case study of Turkish contemporary art. The research on memory considers two principal subject areas: memory as a public discourse and the contemporary conception of time and temporality.

1.2. Context

I want to introduce memory as a public discourse, which appeared on the scene in the nineties and has since received favorable notices and acceptance. Andreas Huyssen is my primary source in analyzing this discourse as a "memory boom", which has taken the legitimacy of the "historical past" and offered instead various alternative pasts. Huyssen discusses how the discourse of memory shifted our ways of thinking about and experience of temporality and became part of the wider public discourse and cultural life. Since then, over the past decade, the past has started to be seen in re-creations, re-readings and re-productions in memorial sense.

Huyssen asks why it was that memory in relation to history became such a dominant, ubiquitous discourse during this era in particular. And he concludes that 1) it was a natural consequence of the ongoing criticism of historiography as a tool for domination and ideology; 2) mass markets and the global media promote memory for the sales opportunities it offers; 3) we try to counteract the fear and danger of forgetting with survival strategies of memory, in order "to anchor ourselves in a world characterized by an increasing instability of time and the fracturing of lived space" (Huyssen, 2003, p. 18); and finally, 4) historical discourse and its structure seems to fail to articulate the temporal and spatial compression of late modernism.

1.3. Argument

In the article, I seek answers to the questions of how memory became a prevalent public discourse in this period, and how this operates. To this end, memory as discourse is considered, and the Turkish case used as illustration. Memory is investigated from various aspects, but primarily in the light of Huyssen's approach to memory as discourse that is fundamental to this work.

First and foremost, I agree with Huyssen's explanation of the issue at hand, but I believe it leaves too much out. To begin with, Huyssen declares that memory replaced history, but the reasons he formulates do not themselves require the overthrow of history and victory of memory. They are, that is, logically insufficient. For instance, the ongoing criticism of historiography was already quite sophisticated and discussed within the discipline (c.f. Benjamin). Secondly, while it is true that global media and culture industry is mass-marketing the memory, this is of itself a rather bald fact with a somewhat limited explanatory value. The global media and culture industry could just as well subsidize and commercialize another concept, including, indeed, that of history itself. In fact, one might very well argue that history *is*, likewise, in fashion. The issue of why memory has become a prevalent discourse and a common expression in art in the last decades is not resolved thus.

Huyssen's subsequent arguments seem more convincing. In these, Huyssen argues that people use memory to anchor themselves in this unstable, precarious and temporally compressed, spatially fractured world. This argument appears somewhat paradoxical, however, in that these features (and many more that might be similarly employed to describe today's world) are precisely those of memory. In addition, if Huyssen means that people need to anchor themselves to a past which is more determined and more stable than the present and/or future, this would seem to militate for history as *more* relevant than memory, which is generally known to be unstable, ambiguous, fragile, deceptive, etc. Again, the question of quite why it is that memory has prevailed remains unanswered.

To resolve this principal question, we need to analyze the paradox of why people credit memory rather than history with the power to anchor them through instability. Therein, I believe the search of identity stands out as an essential tool to read the meaning of our existence and to place ourselves in this world. The period when memory has been obtaining credit was also a period when surface identities have been losing credit; therefore, we need memory to personalize and authenticate ourselves. People may indeed feel a "deep anxiety about the speed of change and the ever-shrinking horizons of time and space" (Huyssen, 2003, p. 18), but it does not appear very obvious to me that memory constitutes the opposite pole alleviating this anxiety.

Huyssen's last argument, the failure of history to articulate the temporal and spatial compression of late modernism is a plausible reason for the prevalence of memory, I believe, only insofar as memory became a common discourse because its particularities fit perfectly with the contemporary conception of time and temporality. This is why memory did not disarm history earlier in time. My argument is that memory became a discourse not because it is the sheltering opposite of today's world, but, on the contrary, because memory and the postmodern condition intersect and overlap so extensively. There is not a duality at work here or oppositional pairing, but an alliance, an affinity. Hence, we cannot properly analyze the memory discourse by dismissing theoretical aspects of memory and its expressive possibilities.

Another confusing case in the literature of memory discourse also supports my argument. The boom in memory is accompanied by a boom in forgetting. To Huyssen, "the contemporary public

obsession with memory clashes with an intense public panic of oblivion" and finally ends with amnesia. (Huysen, 2003, p. 18). Replete with memorial acts, at the same time we yet complain about a society that has no memory. In my opinion, what is explanatory in this case is again the paradox itself. We experience this situation precisely because not necessarily belonging to one of the positions between remembering and forgetting concords so well with the "postmodern condition". They are, that is, already indissolubly linked to each other.

A corresponding relationship is also valid in the prevalence of the concern with traumas of the past century. Huysen abstracts trauma as "a psychic phenomenon" which is "located on the threshold between remembering and forgetting, seeing and not seeing, transparency and occlusion, experience and its absence in repetition" (2003, p. 8).

Finally, I want to discuss the premise of the argument, that memory replaced history. Despite the fact that memory has become significantly superior to history in influence, they still coexist. Two different conceptions of time, temporality, causality and relationality have violated each other under different guiding pleasures and in support of different priorities. Modern history was the story of control, repression, loss and the denial of memories under the sign of trauma. It was an organized forgetting of the past, in favor of the future, the progress and the assets of "imagined communities". For me, memory discourse is based on "the return of the repressed", and history suffers now under the symptoms of recollection creating its own forms. While memories emerge, our conception of temporality undergoes a significant non-reciprocal shift:

Whatever the specific content of the many contemporary debates about history and memory may be, underlying them is a fundamental disturbance not just of the relationship between history as objective and scientific, and memory as subjective and personal, but of history itself and its promises (Huysen, 2003, p. 2).

Instead of replacing history, I believe memory just gets ahead, becomes dominant. As Huysen assents, "Memory after all, can be no substitute for justice, and justice itself will inevitably be entangled in the unreliability of memory" (2003, p. 28). Currently, it is endowed with special characteristics, which meet the contemporary tendencies. Memory works as a language and a manner of expression that goes beyond the reparation of history's deficiencies; and further, it creates a fruitful temporal milieu where the past, the present and the future intersect. Furthermore, memory manifests like symptoms of a trauma that has victimized the person and/or the society. The symptoms fill the void in the absence of experience of the trauma and make it corporeal. I take into consideration various acts of memory in various fields; however, I concentrate on contemporary art, which, I argue, has explored the potentialities of memory to extend beyond representation.

Essentially the question of representation in art has been discussed since the modern period, with the "Sublime" favored over the "Beautiful" (c.f. Lyotard). The initial negation of *mimesis* then turned into the rejection of representation in the aftermath of Auschwitz:

The more total society becomes, the greater the reification of the mind and the more paradoxical its effort to escape reification on its own (...) To write poetry after Auschwitz is barbaric. And this corrodes even the knowledge of why it has become impossible to write poetry today (Adorno, 1949, p. 34).

This problematic of reification and legibility lead to Abstract-Expressionism and Minimalism in search of "self-satisfied contemplation" and the "Absolute", parallel to the remarks on "the end of art" (c.f. Adorno). I believe the sensibility in representation has taken a new meaning in

contemporary art, and has differed from the early attempts to reach the "Sublime". Here, memory is a subject matter evolving out of the personal and insignificant, and creates a language raising doubts about history, representation and legibility.

1.4. Content

Here, I introduce the structure, context, argument and the content of the work. Then, in the second section, I look at memory as a prevalent discourse at the end of twentieth century. I focus on its theoretical background and representation in the city.

In the third section, I explore contemporary conception of time and space, and the way in which this leans toward memory. I introduce concepts like "Poetic space", "Time-Space Compression" which help us to tackle the expanded understanding of the reality that empowers memory. In the fourth section, I introduce the contemporary art scene in Turkey in the late twentieth century.

During this period, the conception of memory began to appear markedly in the works of certain artists such as Sarkis and Gülsün Karamustafa. Conclusion finalizes the argument that memory became a prevalent discourse in the late twentieth century because of its affinity to contemporary conception of time and space and its possibility of a new language beyond representation.

2. Memory Discourse in the Late Twentieth Century

Andreas Huyssen, in his 2003 book *Present Pasts*, defines a crisis in the discourse of history. According to Huyssen, history used to construct a narrative, which was stable in its pastness and based on selections and exclusions that functioned to frame traditions in social, cultural and political life. Huyssen defines history as the "mise-en-scene of modernity", which finds its traces and representations mostly in the urban space of large-scale monuments, government buildings, museums, palaces, etc. The modernist conception of history serves to justify the present and to envision the future with the help of a monumental (national or universal) past. This is a linear correlation of past, present and future that leads us to the motto of modernism: "Progress". Such a definition (as criticism) is not new to Western thought (c.f. Nietzsche, Benjamin, Foucault etc.), but Huyssen takes it a stage further with the empirical judgment that the model no longer works. Like the other acknowledged conceptions of modernism, history too has fallen victim after the eighties to the postmodern critique.

As history lost its grounding at the end of the twentieth century, so did memory gain legitimacy, disturbing our notions of the historical past as singular, fixed and objective. Thus, various pasts, especially untold, personal pasts, replaced the historical past and became undeniable parts of the present "through modern media of reproduction like photography, film, recorded music, and the Internet, as well as through the explosion of historical scholarship and an ever more voracious museum culture" (Huyssen, 2003, p. 1). During this period, according to Huyssen, historical discourse assigned all its credibility to the memory discourse, which soon became "an obsession... a significant symptom of our cultural present" (2003, p. 3). So, as a consequence of the new conception of memory, temporal boundaries between past and present collapsed and the past was transformed into a constituent element of the present in ways that would have been unimaginable to previous generations.

In former times, memory used to be a topic for poetic references to a golden age, or conversely, haunting traces of a restless past. Today, however, we rather think of memory as belonging ever more to the present, and as a site for global social and political concerns. The form in which we think of the past becomes more like "memory without borders, than national history within borders", and formerly stable links of family, community, nation and state have weakened "to the

extent that national traditions and historical pasts are increasingly deprived of their geographic and political grounding, which are reorganized in the process of cultural globalization" (Huysen, 2003, p. 4). These are written over, erased and forgotten in this context. And while history is receding, memory is promoted.

In *Present Pasts*, Huysen reads memorials, public spaces of commemoration, art works and literary texts as forming the media of a critical cultural memory which invades the urban space that once seemed stable and fixed. Born and raised in Germany, he showcases the reconstruction of the center of Berlin as a key example of how the memory discourse works, with its traces of the past, its erasures and its losses.

In order to frame the way in which history is contested today, we need to position it in the context of earlier criticism dating back to the late nineteenth century. It was then that socialist historians began to see and analyze historiography as a tool for domination and ideology and that Nietzsche attacked its linearity and causality, an approach which would later be comprehensively articulated in the work of Foucault, Lyotard and Derrida. Andreas Huysen argues that this critique today forms an essential part of the power of memory discourse.

Memory as a discourse first emerged in the West after the sixties, in the wake of decolonization and the new social movements emphasizing freedom and rights (especially for women and Afro-Americans) and their attendant search for alternative histories. Memory discourse accelerated in the early eighties with the debates on the Holocaust and trauma. Then, from the late eighties, parallel to the academic integration of gender and post-colonial perspectives, it became "a narrative in its broadest scope" (Huysen, 2003, p. 14).³

During this process, memory emerged in many acts and productions, ranging from large-scale restoration projects, national heritage enterprises and new wave museums, through the boom in nostalgia and retro-styles in mass-marketing, to historical films, serials and documentaries – and the production of distinguished artworks. Furthermore, with the aid of digital photography and video recording, we have also witnessed an obsessive "self-musealisation" parallel with a rise of biography and autobiography and confessional literature. Finally, these acts were completed with the performances of formal apologies, politically painful anniversaries, commemorations and international law cases (Huysen, 2003, p. 17).

Memory as a cultural obsession was experienced in both academia and popular culture during the 90s. The rise of this "cult of memory" later became a veritable "memory industry". In the book *Memory Culture and the Contemporary City*, Staiger, Steiner and Weber describe this epochal commitment to the past and its representation in the present as "a memory culture" (2009, p. 1). Memory may seem a phenomenon concerning "the individual", they argue, but it is always bound up with the social and cultural context of the remembering subject. It may also seem to be a temporal phenomenon, but, as Edward Casey suggests, "memory is naturally place-oriented or at least place-supported" (Staiger, Steiner and Weber, 2009, p. 1).

In today's memory culture, the manmade environment of the urban center occupies a focal point. Nonetheless, the form of this occupation differs from earlier periods. In the essence of the new memory practices, we can identify a fragmentary counterculture reactive to totalizing discourses:

---

³ Huysen points out that the weakening of temporal boundaries between past and present that enabled the emergence of memory discourse has occurred in tandem with the shrinking of spatial boundaries as a result of developments in transportation and communication. The recent explosion of the Internet, it might be added, has collapsed even the distinction between the temporal and spatial.

Mapping memory at and through such sites is thus often shot through with more complex dynamics of the guilt and redemption, challenging the representative nature and function of the monument or memorial site. Particularly in the 1990s, and often with reference to the Second World War, so-called counter-monumental strategies were supposed to provoke a new and very different kind of memory culture (Staiger, Steiner and Weber, 2009, p. 8).

Connecting the individual with particular places, memory began to play an increasingly important role in creating identity and selfhood. Especially in the late twentieth century, moreover, memory culture responded to a social context in which the individual was both emphasized (through a liberal capitalist valorization of personal choice, human rights, etc.) and yet negated (through new practices and ideologies linked to, or summarized as, globalization). Memory culture thus developed through and functioned in a society in turmoil with the contradiction inherent in this combination of de-individuation and over-individualization.⁴

3. Contemporary Conception of Time and Space

3.1. Linear History and the Individual

Hasan Bülent Kahraman states that the linearity in the conceptualization of modernist history has an exclusionary effect on memory. "At the line that the assumption of an absent past makes with the idealization of future inference, that future is formed. Hence, the notion of memory becomes abnegated or in a larger extend neglected. Or at least, it regresses to the mechanical" (Kahraman, 2005, p. 135). Lyotard emphasizes that one of the most interesting aspects of modernity is *periodization*. Periodization suggests a system of history comprising a straight line with a succession of temporal units – where one period ends and new one begins. Based on a before-and-after mentality, one obsession of modernity was to *re-write* (reformulate the line, redefine the periods, revise the endings and beginnings, etc). Modernity was an ideology that rewrote everything (Akay, 2005).

Steeped in this ideology, history as a discourse was constructed around the idea of one thing superseding another, which generated the continuous rewriting of linear narrative. The idea of a "new era" was determined as the primary characteristic of modernity. According to Lyotard, one of the re-writing forms was that of "beginning", "rebirth" and "revolution". The idea of "beginning", of (reaching) the null point and (re)commencing from there, was concretized with birth of Jesus. Thus, history was composed of before and after the birth of Jesus.⁵ The idea of "rebirth" is related to the Renaissance, and that of "revolution" concretized by the French Revolution. These were propounded by means of the idea of history re-writing, and transformed into "*Re-writing / reecriture ideologies*" (Akay, 2005).

According to Ali Akay, a commonly suggested argument in recent years that history is not written yet has endured through what he terms "the new modernist approach." Akay advocates that the discourses represented by statements like, "'The history of working class has not been written yet', 'the history of women has not been written yet', 'the history of Kurds has not been written yet'" do not digress from the framework of the dual problematic of power and the modernist

---

⁴ A similar argument might be made at the level of group identity and differentiation, with social distinction flattened by political and economic democracy, equality etc., and yet also highlighted by (minority, oppressed) definitions of gender, sexual preference, ethnicity, etc.

⁵ Or, there was one period, that of Christianity, defined by what had been before, which was pre-history. In earlier times, this notion was also supplied by the Flood, as Antediluvian, while these were both structured within the meta-narrative of Genesis.

center of resistance.⁶ To my point of view, it is at this point that memory interferes and becomes crucial. Memory offers a different temporality to the revisionist approach in history.

During the postmodern era, many transformations have been experienced and new notions entered sociocultural life. These include concepts such as hybridization, deterritorialization, pluralism, heterogeneity, deindividuation and individualization. As indicated by this list, one of the distinctive features of the postmodern era has been to overlap and merge times, places, identities and style values in a coexistence of paradoxical situations. Assuming something integral and whole, the traditional (modern) concept of the individual has been a primary target for analysis.

According to Hasan Bülent Kahraman, in order to engender a significant and consistent model of the individual for this period, its association, first, with the notion of *identity*, and later on, with *belonging*, *space* and most importantly *memory* is requisite. Kahraman states:

Identity is a matter of belonging and in that sense it is specifically aligned with space. When the formation of space opens towards an internalization of time, they experience their crystallization around the notion of memory. Erased, abolished, exterminated and neglected by modernity, memory reaches a kind of reconstruction stage in the late modern era. The pressure of time and space necessarily and contemporaneously correspond with memory's "continued discontinuity" and transform it to a "discontinued continuity" by reverting the formation. Memory thus no longer exists for remembering a connected past, but rather for recapturing so that it can be disjointed (2005, p. 210).

Thus, the pressure of the postmodern spatiotemporal framework on the one hand and structural features of memory described as "continued discontinuity" by Kahraman on the other are indissolubly embedded in each other.

3.2. The Experience of Time and Space

Time and space are among the basic categories of human existence. If modernity was a certain mode of experience of space and time, therefore, it follows that we can position postmodernism as a shift, a crisis in this experience (Harvey, 1995). Time-space compression is one of the most common concepts used to describe the contemporary era. David Harvey explains his understanding of the concept as a process that radically altered our representation of the world and revolutionized the objective qualities of space and time. "I use the word 'compression' because a strong case can be made that the history of capitalism has been characterized by speed-up in the pace of life, while so overcoming spatial barriers that the world sometimes seems to collapse inwards upon us" (Harvey, 1995, p. 240).

The idea of spatiotemporal compression signifies a world that seems to be shrinking with the expansion in technology, especially in transportation and telecommunications. Harvey describes this state in which "time horizons shorten to the point where the present is all there is" as the world of the schizophrenic (Harvey, 1995, p. 240). Harvey concludes that the greater the ephemerality and obsolescence, the more pressing the need to reach an eternal truth sheltering the self (1995). It is for this reason that the individual clings to memories and home.

---

⁶ From which it follows that works attempting this are essentially modernist projects.

3.3. Poetic Space

According to David Harvey, spatial and temporal practices and conceptions in any society contain manifold subtleties and complexities which determine the processes of reproduction and transformation of social relations. Therefore, the history of social change is at the same time the history of the conceptions of space and time (1995).

In this context, postmodernism, articulating a significant social and cultural change at the end of the twentieth century requires its own concepts of time and space, such as "poetic space". David Harvey formulates this poetic space (referring to Bachelard), as the space seized by the imagination; and since "[this] space contains compressed time" (referring to Heidegger), poetic space is the space of memories, that is to say *home*:

Being is already a value. Life begins well, it begins enclosed, protected, all warm in the bosom of the house... This is the environment in which the protective beings live. ... In this remote region, memory and imagination remain associated, each one working for their mutual deepening... Through dreams, the various dwelling-places in our lives co-penetrate and retain the treasures of former days (Harvey, 1995, pp. 217-218).

Harvey conceptualizes the idea of poetic space around *nostalgia* and *memory*. Being has a spatial memory representing both nostalgic memories of a lost childhood world and place-bound nostalgias of collective memory. Therefore, memory is always bound up with space and a sense of longing. He concludes that "if it is true that time is always memorialized not as flow, but as memories of experienced places and spaces, then history must indeed give way to poetry, time to space, as the fundamental material of social expression" (1995, p. 218).

4. The Turkish Contemporary Art Scene in the Late Twentieth Century

In this section I focus on Turkish contemporary art that blossomed in the period beginning with the late eighties and won recognition in the nineties. I will first illustrate the general context of the period which lays the groundwork for this significant transformation in art.

According to art historian and curator Levent Çalıkoğlu, the main dynamic in Turkish art during the 90s came from the economic and cultural transformation that took place after the 1980 *coup d'état*. The link between this transformation and the fall of the Berlin Wall and the disintegration of Eastern Bloc coupled with the introduction of globalist neoliberal policies is undeniable. Çalıkoğlu states that with the reformist trend we see in many artworks from the beginning of the 80s, a strong sense of tension and discontent resulted from the sharpening and deepening effect of modernism on various contradictions. Çalıkoğlu explains these contradictions as a "tension", thus:

On the one hand, there was the legitimacy of culture and eagerness to speak of disparate cultural groups, and on the other the obstinacy of power in attempting to control this demand of freedom. On the one hand, there was a superabundance and ostentation in every aspect of social needs due to the capital flow into the market, and on the other injustice and the abyss between the classes in terms of consumption surplus. On the one hand, there was statist discourse claiming art to be the most important vein of culture, and on the other, negligence, the lack of museums, a cultural infrastructure crisis... (Çalıkoğlu, 2008, p. 8).

For artists informed by these contradictions, art was addressed as an attitude and aesthetic of opposition and a problem of self-confidence and existence. The initiation of the Istanbul Biennial

towards the end of the decade (in 1987) also established a strong center where new artistic styles could gain attention. According to Çalikoğlu, we can talk about the formation of a pluralist and democratic structure in Turkish art during this period (2008).

In this context, many artists departed from the conventional forms, materials and topics that had predominated in the local art scene established around the Fine Arts State Academy (today's Mimar Sinan Fine Arts University, in Istanbul). Curator Vasıf Kortun describes the atmosphere at the time thus:

That was the late eighties, many dictatorships were dying or fading away, mutating into neo-liberal political systems. When you are in an isolated place, local truths are prevailing things and pretty harmonious. But when the walls start to come down, suddenly new work, culture and new visual proposals flood the situation (Kortun, 2003).

Another significant transformation of the 90s can be observed in the context of the mission of artists and state-society-art relationship. In this process, the role of "enlightened artists" who came to prominence in republican history was questioned. The approach of artist-as-guiding-light in favor of social development, advancement and collective values was abandoned. The elitist, introvert and class specific approach of the language of modern art yielded to an enthusiastic, communicative and pluralist language. According to Çalikoğlu, this change was nourished by the multiplicity of languages brought into visibility from the "histories of the excluded". In parallel with this, artists began also to question the apparently narrow aesthetic structure of art and relate this to interdisciplinary approaches involving sociology, philosophy, popular culture, technology, etc.

One of the most important and distinguishing characteristics of the contemporary art scene in Turkey that began to mature in the 90s was its opposite positioning in respect of the modern history discourse. According to Çalikoğlu, "an artist whose acceptance is promised if s/he is articulated to the edge of the history, begins to construct her/his own nominative history" (2008, p. 10). History, like other *grand narratives*, was being dismantled during this time. "Authenticity cannot be fastened or indexed to the hierarchy of grand narratives. Thus, artists see into truth with a somewhat narrower scope. Knowing that authenticity never can and never will be represented outright, they reconstruct it" (Çalikoğlu, 2008, p. 12). And when artists associate with this convolution of authenticity and temporality at the personal level, as individuals, we deal with *memory*.

In the period beginning with the late eighties, some artists, such as Gülsün Karamustafa, Sarkis Zabunyan, Nur Koçak and Cengiz Çekil became initiators of the use of memory in their work. These artists mostly belonged to the generation of the sixties. They had grown up while modernism and the nationalist ideals of the Republic were still vibrant. During their formative years, this generation witnessed the events of 6-7 September,⁷ rising leftist movements, armed conflicts in the streets, and three military *coups d'état* (in 1960, 1971 and 1980).⁸ On the other hand, after 1980, they also witnessed a metamorphosis of the old system, with the introduction of neo-liberalism and a rapid departure from former statist ideals.

---

⁷ The events of September 6-7, 1955 (in Greek, the '*Septemvreneat'*') was an organized riot aimed at persecution of minorities in Istanbul.

⁸ Except Sarkis, who left the country in 1965. However he usually states that he was always mentally bound to Turkey and keenly interested in its social and political developments.

In this period, one full of contradictions and ruptures, the issue of memory gained a particular significance. The artists that came through these times – especially those working with contemporary formats – worked with memory in various ways, such as through autobiography, nostalgia, time and temporality, the act of remembering, the act of collecting, the critique of history and especially facing up to traumas.

5. Conclusion

A well-known and highly acclaimed German painter and sculptor Anselm Kiefer (born 1945), has repeatedly drawn attention to his own obsession with memory and the themes of German history and the horror of the Holocaust. He states that he feels like he lives and works with "a gigantic sack of culture" in his back (Assmann, 2011, p. 346). The metaphor of a sack in his back, not only refers to the pain and sorrow it includes, but also refers to the difficulty to access it. Whatever is contained in this sack is elusive to the conscious mind and gives an insight only indirectly through art, detecting like "a seismographer of mnemonic waves in a cultural memory" (c.f. Warburg). Here lies Kiefer's "anamnesic sensibility" which is a common cause promoted a "culture of memory" in the late twentieth century.

Huysen quotes German philosopher Herman Lübbe's affirmation of this retrospective sensibility: "never before had a cultural present been obsessed with past to a similar extent" (2007, p. 22). All the same, German scholar Andreas Huysen asserts that this obsession emanates from a state of uneasiness and apprehension for the present and future. The accelerated cultural environment and the advancement in technology distort our conventional understanding of time and space, and overload "our psyche" and "our senses" with a burden that they are not adequately equipped to handle yet. "The faster we are pushed into a global future that does not inspire confidence, the stronger we feel the desire to slow down, the more we turn to memory for comfort" (Huysen, 2007, p. 25).

Hodgkin and Radstone support the idea that the contemporary memory boom represents "late modernity's equivocations and ambivalences concerning truth, embodiment, location and the temporality of hope, equivocations which had their source in the disruptions and discontinuities of post-revolutionary urban society" (200, p. 8). Furthermore, memory is acknowledged with its capacity to destabilise the authority of modernity's universalising, monolithic generalities, its linearity, causality and objectivity (Hodgkin and Radstone, 2003).

To me, the context in which memory has become a prevalent discourse has been intensively just as Huysen and other theorists have depicted. However, memory's role, as a discourse, is not quite simple and direct, which suggests a kind of stability for this precarious world. There are some vulnerable points of this argument outlining some contradictory features, and the unexpected consequences of the memory discourse after a few decades. Such as that politically, memory discourse counteracts the triumphalism of modernization theory (Huysen, 2007) however, it fosters the nostalgia for the modern too (Boym, 2001), (Özyürek, 2007). Likewise, memory discourse justifies forgetting by making it available more than needed (Huysen, 1995). Moreover, if memory suggests a shelter in the past, I would ask what kind of a "past" it is: "a unique history of genocide and mass destruction" and "the histories of atrocities and repression" (Huysen, 2007, p. 25). And I would also ask what kind of "a shelter" it is, because that "memory is always transitory, notoriously unreliable, and haunted by forgetting" (Huysen, 2007, p. 28).

As I've suggested in the introduction, and later I've analyzed in the sections, and now I conclude that memory became a prevalent discourse as a result of its intersection and overlapping with the

contemporary conception of time and space structurally, in their diverse, elusive, inconceivable, multi-dimensional, inter-textual, atemporal, nonlinear, ephemeral, equivocal and paradoxical characteristics. Furthermore, memory works as a language and a manner of expression that the artists in my case study adopt and put into practice in their art. At this point in history, I am strongly convinced that the deficiencies of memory became its power which response to the zeitgeist of the era and to the search of those artists who express themselves only with the subtle forms of memory.

This argument is actually based on the basic crisis concerning the capacity of representations where memory/history distinction becomes untenable. So why do people anchor themselves to the world through memories even if memories are not accurate? As suggested, it is because of their potentiality in the search for self-recognition and identity. Memories through which we recognize ourselves are scenes constructed through mental processes, which, "while not constituting actual representations of the past, are nevertheless the core of ourselves" (Hodgkin and Radstone, 2003, p. 13). Thus, the contemporary obsession with memory cannot be separated from the rise of possessive individualism and the history of selfhood.

In this context, where memories guide self-recognition, I determine a new perspective commonly adopted by contemporary artists, as illustrated by Hodgkin and Radstone:

[M]emory has been positively valued and deployed as that which bears traces of that which cannot enter discourse or representation. On this account, the unspeakable or the unwitnessable makes its incognisable mark on the mind as traumatic memory, or in the body, as embodied memory (trauma theory), leaving traces that can only be read (if at all) through belated witnessings (2003, p. 11).

In conclusion, I argue that the contemporary "memory boom" at the end of a century full of atrocities has become significant through the inherent potential of memory to face trauma. I believe a fascinating field has been opened via contemporary arts which praise affiliation of the senses beyond representation. Adorno's famous dictum that it is no longer possible to write poems after Auschwitz, actually discusses the possibility of both remembrance and representation after trauma. I agree with Shoshana Felman's argument cited in Radstone that "Adorno's dictum did not imply that poetry could no longer and should no longer be written, but that it must write 'through' its own impossibility" (Radstone, 2000, p. 5).

References

- ADORNO, T. (1949). "Cultural Criticism and Society" in *Prisms* (1983). Cambridge: MIT Press (pp.17-34).
- AKAY, A. (2005). *Postmodernizm*. Istanbul: L&M Yayınları.
- ASSMANN, A. (2011). *Cultural Memory and Western Civilization: Functions, Media, Archives*. New York: Cambridge University Press.
- BOYM, S. (2001). *The Future of Nostalgia*. New York: Basic Books.
- CALIKOĞLU, L. (Ed.). (2008). *90'lı Yıllarda Türkiye'de Çağdaş Sanat*, ed. Levent.: Istanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- DUBEN, İ. & YILDIZ, E. (Eds.). (2008). *Seksenlerde Türkiye'de Çağdaş Sanat: Yeni Açılımlar*. Istanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

- FERELİ, M. (2007). Interview with Gülsün Karamustafa. In Heinrich, B. *Gülsün Karamustafa: Güllerim Tahayyüllerim / My Roses My Reveries*. Istanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HARVEY, D. (1995). *The Condition of Postmodernity*. Cambridge & Oxford: Blackwell.
- HEINRICH, B. (2007). *Gülsün Karamustafa: Güllerim Tahayyüllerim / My Roses My Reveries*. Istanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HODGKIN, K., & RADSTONE, S. (Eds.). (2003). *Regimes of Memory*. London, Newyork: Routledge.
- HUYSEN, A. (1995). *Twilight Memories, Marking Time in a Culture of Amnesia*, New York and London: Routledge.
- HUYSEN, A. (2003). *Present Pasts, Urban Palimpsests and the Politics of Memory*, Stanford, California: Stanford University Press.
- HUYSEN, A. (2007). *En busca del future perdido. Cultura y memoria en tiempos de globalizacion*. Mexico: Fondo de Cultura Economica.
- JAMESON, F. (2008). *Postmodernism, or, The Cultural Logic of Late Capitalism*. London, New York: Verso.
- KAHRAMAN, H. B. (2005). *Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri*. Istanbul: Agora Kitaplığı.
- KORTUN, V. (2003). Foci: Interviews with ten international curators. Arkitera. Erişim adresi: <http://v3.arkitera.com/v1/diyalog/vasifkortun/soylesi1.htm>
- ÖZYÜREK, E. (2007). *Modernlik Nostaljisi*. Istanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- RADSTONE, S. (Ed.). (2000). *Memory and Methodology*. Oxford, New York: Berg.
- SAĞIR, Ç. (2008). Gülsün Karamustafa. In Duben, I. & Yıldız, E. (Eds.). *Seksenlerde Türkiye'de Çağdaş Sanat: Yeni Açılımlar*. Istanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- STAIGER, U., STEINER H., & WEBBER, A. (Eds.). (2009). *Memory Culture and the Contemporary City*. London: Palgrave Macmillan.

İZLEK AKADEMİK DERGİ YAZIM KURALLARI

BİRİNCİ BÖLÜM Amaç, Kapsam, İçerik ve Tanımlar

Tanımlar:

Dergi: İzlek Akademik Dergi'sini,

Derginin Sahibi: SAM Satınalmamotoru Bilgi Teknolojileri ve Ticaret A.Ş.'yi,

Yayın Kurulu: SAM Satınalmamotoru Bilgi Teknolojileri ve Ticaret A.Ş. tarafından atanmış Yayın Kurulu üyelerini,

Hakem Kurulu: Alanında uzmanlaşmış, Yayın Kurulu tarafından en az beş farklı üniversiteden seçilmiş öğretim üyelerini,

Editör: Dergi sahibi tarafından atanmış doktora derecesine sahip öğretim üyesini,

Editör Yardımcıları: Dergi sahibi tarafından atanmış doktora derecesine sahip öğretim üyelerini,

Yazı Kurulu: Dergi sahibi tarafından atanmış en az lisans derecesine sahip kişileri ifade etmektedir.

Amaç ve Kapsam:

1. Amaç, İzlek Akademik Dergi'nin yayınına ilişkin esasları düzenlemektir.
2. Derginin amacı Sosyal Bilimler çerçevesinde ortak bir akademik platform oluşturmaktır. Bununla birlikte dergide kitap tanıtımı ve incelemesine de yer verebilmektir.
3. Dergiye Sosyal Bilimler çerçevesindeki konularda makale gönderilebilir.
4. Dergi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanır.
5. Dergi uluslararası hakemli bir dergidir.

İçerik:

Dergiye gönderilen yazılar;

1. Alana özgü uygun araştırma, yöntem ve modeller kullanılarak hazırlanmış ve alana bir katkıda bulunabilme niteliğe sahip olmalıdır.
2. Daha önce yayımlanmış bir yazıyı değerlendiren, eleştiren, bu konuda yeni ve dikkate değer görüşleri ortaya koyan araştırma veya inceleme özelliği taşımalıdır.
3. Dergide, bir kavramın ya da teoremin tartışıldığı, eleştirildiği ya da açıklandığı türden araştırma, biyografi ve derleme makalelere, bilimsel alana katkı niteliğindeki çevirilere yer verilebilir.
4. Dergi yayım esaslarına uygun yazım ilkeleri ve formatında olmalıdır.
5. Yukarıda sıralananların yanı sıra dergide kitap tanıtımlarına ve/veya incelemelerine de yer verilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM Görevler

Derginin işleyişini sağlayan kurullar:

1. Yayın Kurulu'nun Görevleri:

- a. Olağan dışı durumlar hariç yılda iki kere toplanır.
- b. Yayın Kurulu, dergiye gönderilen yazıları, biçim ve alan uygunluğu açısından inceleyerek, akademik camiada yazının uzmanlarını (tezler, yayınlar ve uzmanlık sahasını esas alarak) tespit eder, uygun hakem değerlendirmesine sunulmasını sağlar.
- c. Hakem değerlendirmelerine göre, makalenin yayınlanıp yayımlanmayacağına karar vererek, hakemden kabul alan makalelerin yayın sıralamasını yapar.
- ç. Özel sayı çıkarılmasına salt çoğunlukla karar verir.

2. Hakem Kurulu:

Hakemler, gönderilen yazıları yöntem, içerik ve özgünlük açısından inceleyerek, yayına uygun olup olmadığına karar verir. Makalelerin konusuna göre her sayıda değişiklik gösterebilir.

3. Editör:

- a. Yayın Kurulu üyeleri arasındaki koordinasyonu sağlar.
- b. Dergiye gelen yazıların ön değerlendirmesini yapabilmek için özel dönemler hariç Yayın Kurulu'nu yılda iki kez toplantıya çağırır.

c. Yayın Kurulu adına editoryal sorumluluk alır.

ç. Göreviyle ilgili olağan dışı durumlarda, çalışmaların aksamaması için yardımcılarından birini yetkilendirir.

4. Editör Yardımcıları:

Yayın Kurulu üyeleri arasındaki koordinasyonun sağlanması, yazıların hakem sürecinin takip edilmesi, hakemlerin raporlarının değerlendirilmesi konularında editöre yardımcı olur.

5. Yazı Kurulu:

a. Teknik konularda ve yazıların takibinde editöre yardımcı olur.

b. Dergiye gönderilen yazıların düzeltmelerini yapar ve dergiyi basıma hazır hale getirir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM Değerlendirme

1. Dergi Yayın Kurulu tarafından biçim ve alanlar açısından uygun bulunan yazılar değerlendirme yapılması için konunun uzmanı en az iki hakeme gönderilir. Hakem değerlendirmelerinin ikisi de olumlu ise çalışma yayına kabul edilir. Biri olumlu, diğeri olumsuz ise makale üçüncü bir hakeme gönderilir. Yayınlanması için düzeltilmesine karar verilen yazıların, yazarları tarafından en geç (posta süresi dâhil) 20 gün içerisinde teslim edilmesi gereklidir. Düzeltilmiş metin, Dergi Yayın Kurulu'nun gerek gördüğü durumlarda, değişiklikleri isteyen hakemlere tekrar gönderilir.

2. Gönderilen yazılar en az iki alan uzmanının "yayımlanabilir" onayından sonra, Yayın Kurulu'nun son kararı ile yayımlanır. Yazarlar, hakem ve Yayın Kurulunun eleştirisi, değerlendirme ve düzeltmelerini dikkate almak durumundadır. Katılmadığı hususlar olması durumunda, yazar bunları gerekçeleri ile ayrı bir sayfada bildirme hakkına sahiptir.

3. Hakem oluru alan makaleler, Yayın Kurulu tarafından derginin konu içeriği esas olmak üzere, hakem raporlarının tamamlanma tarihlerine göre sıraya konarak yayımlanır.

4. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın iade edilmez.

5. Kabul edilmeyen makalelerin yazarlarına e-posta yoluyla bilgi verilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM Kurallar

Dergide yer alacak makaleler, aşağıdaki maddelerde yer alan kuralları taşıyor olmalıdır:

1. Dergi, "Uluslararası Hakemli Dergi" statüsüne uygun, Haziran ve Aralık aylarında olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanmaktadır. Gerekli hallerde Yayın Kurulu'nun salt çoğunluğuyla Özel Sayı olarak da yayımlanabilir.

2. Dergiye gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır.

3. Dergiye yayımlanmak için gönderilen yazılar:

a. Özgün Araştırma Makalesi: Bilime yenilik getiren, daha önceki tezleri çürüten veya yeni bir bakış açısı getiren, yeni belgeler ortaya koyan çalışma,

b. Derleme Makale: Tartışmalı veya muğlak halde olan bir konuda, bütün bibliyografyayı tenkit ederek bir sonuca bağlayan çalışma,

c. Kitap Tanıtımı: Dergi, kendi yayım alanlarıyla ilgili güncel ve yeni yayımlanmış kitapların tanıtımına ilişkin çalışma,

ç. Kitap İncelemesi: Dergi, kendi yayım alanlarıyla ilgili güncel ve yeni yayımlanmış kitapların incelemesine yönelik çalışmalara açıktır.

d. Tüm eserlerin yayımlanıp, yayımlanmayacağına yayın kurulu karar verecektir.

4. Dergide yayımlanan yazıların, telif hakkı dergiye aittir. Yazar, dergide yayımlanmasına onay verilen yazısının her türlü telif hakkını devretmiş olduğunu kabul eder. Dergimize gönderilen makaleler için ücret ödenmez. Yazı kurulu, telif hakkı karşılığında yazarlarına üç adet dergi gönderir. Yayımlanmış yazının başka bir yayımda tekrar yayımlanması derginin iznine bağlıdır. Dergimizde makale işleme ücreti (APCs) bulunmamaktadır.

5. Dergiye gönderilen tercüme edilmiş yazılar için, yazının sahibinin yayım izni ve metnin orijinali gereklidir. Ayrıca tercüme çalışmaları da telif çalışmaları gibi hakem onayına gönderilir.

6. Dergide yayımlanan makalelerdeki görüşler, yazarlarının şahsi görüşleri olup; İzlek Akademik Dergi'nin ve dergi kurullarının resmi görüşleri niteliğini taşımaz.

7. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç 20 gün içinde yapılarak, Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.

8. Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve elektronik posta adreslerini mutlaka bildirmelidir.

9. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan düzeltmeler Yazı Kurulunca yapılabilir.

10. Yazar/lar, makalelerini en geç hakemlere gönderilmeden önce geri çekebilir. Yazar/ların, hakem süreci başlatılmış makaleyi geri çekmek istemeleri halinde, ilgili makale için o ana kadar yapılan hakem değerlendirme masrafları kendilerinden nakdi olarak talep edilir.

11. Dergiye gönderilen makaleler intihal tarama aracı ile de incelenir. Bunun için iThenticate ve Turnitin yazılımı kullanılmaktadır. Yazarlar, dergimize makale gönderim işlemi sırasında iThenticate veya Turnitin raporunu sisteme yüklemek zorundadır. Raporlar editörlük tarafından değerlendirilmekte ve belli bir oranın üstünde olanlar reddedilmekte veya düzeltme istenmektedir.

Yazım Kurallarına İlişkin Esaslar:

1. Dergide, derginin içeriğiyle ilgili özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm makalelere, hakem heyetinin değerlendirmeleri neticesinde yer verilmektedir.

2. Yazım dili Türkçe ve İngilizce'dir. Yazım ve noktalama ile kısaltmalarda Türk Dil Kurumu İmla Kılavuzunun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır.

3. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, istisnai durumlar dışında özet ve kaynakça dâhil yaklaşık 8.000 kelimedenden fazla olmamalıdır.

4. Yazı içinde kullanılan grafikler Windows ortamında açılacak bir grafik formatında, fotoğraflar da JPG formatında ve 300 piksel çözünürlüğünde gönderilmelidir. Dergiye gönderilen yazı ve grafiklerin (resim, tablo, ekler vs.) dijital kayıtları bir CD ile gönderilmelidir. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinalleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.

5. Dil bilgisi ve anlatım yönünden yüksek oranda hata içeren makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

6. Latin alfabesi kullanılan dillerde isim orijinal haliyle verilmelidir. Diğer dillerde yazılan isimler ise İngilizce veya Türkçe transliterasyonu ile kullanılmalıdır.

7. Makaleler, ULAKBİM DergiPark sitemine yüklenmelidir (Adres: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/izlek>). Gönderim sırasında "İZLEK Etik Beyan ve Telif Devir Formu" da mutlaka doldurulup sisteme yüklenmelidir.

Biçim:

1. Sayfada sağdan, soldan, alttan ve üstten 2,5 cm aralık olmalıdır.

2. Makalenin ana bölümlerinde yazı karakteri Times New Roman, yazı puntosu 12 punto, satır aralığı 1,5 ve iki yana yaslı olarak hizalanmalıdır.

3. Paragraflara bir tab (1,25 cm) içeriden başlanmalıdır.

4. Blok alıntı yapıldığında alıntının tamamı bir tab (1,25 cm) içeride olmalıdır. Alıntı bitirildiğinde kaynak verme unutulmamalıdır (Kaynak, yıl, sayfa numarası).

Yapı:

APA stilinde metin bölümlere ayrılmıştır. Ana bölümler sırasıyla:

Başlık

Öz/Abstract

Giriş

Yöntem

Sonuçlar

Tartışma

Kaynakça

Ekler

olarak ayrılmıştır.

Başlık:

1. Birinci sayfadır. Ortalanmış bir şekilde ilk olarak metnin tam adı yalnızca ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılır. Bir alt satıra yazarların ismi aynı biçimde eklenir. Son olarak yazarların kurumları aynı yazım biçimiyle yazılır. Yazarların detaylı bilgileri (*) dipnot ile sayfa altında gösterilmelidir. Örnekler için dergimizde daha önce yayımlanmış makaleler incelenebilir.

2. İki enter'la alta geçildikten sonra sola yaslı biçimde (ortalamadan) yazarın kurumdaki görevine, aldığı ödüllere, yazı bir çalışma kapsamında hazırlandıysa bu duruma ve iletişim bilgilerine yer verilir.

Öz/Abstract:

Makalenin 150 kelimeyi aşmayacak bir özü (Türkçe ve İngilizce olarak makalenin yazı dili hangisiyse önce o dildeki öz eklenmelidir) bulunmalıdır. Ayrıca makale için en az 5 İngilizce, 5 Türkçe anahtar kelimeye (keywords) yer verilmeli, anahtar kelimeler bir tab (1,25 cm) içeriden yazılmalıdır.

Ara Başlıklar:

1. Düzey: Ortalanmış, Kalın, Baş Harfleri Büyük Geri Kalanı Küçük
2. Düzey: Sola yaslanmış, Kalın, Baş Harfleri Büyük Geri Kalanı Küçük
3. Düzey: Bir tab içeride, Kalın, Başlığın yalnızca ilk harfi büyük geri kalanı küçük, sonunda nokta var.
4. Düzey: Bir tab içeride, Kalın, İtalik, Başlığın yalnızca ilk harfi büyük geri kalanı küçük, sonunda nokta var.
5. Düzey: Bir paragraf içeride, İtalik, Başlığın yalnızca ilk harfi büyük geri kalanı küçük, sonunda nokta var.

Tablo, Grafik, Şekil ve Resimler:

1. Tablo, grafik, şekil ve resim adları tablonun altında yer almalıdır. Şekil, resim, grafik ve tablo yazıları ve rakamları 8 punto yazılmalıdır.
2. Şekil, resim, grafik ve tablolar numaralandırılmalıdır.
3. Tablo ve şekillerdeki yazılarda satır aralığı 1 olarak belirlenmelidir.

Metin İçinde Referans ve Göndermelerin Yazımına İlişkin Esaslar:

Atfın cinsi	Metinde esere yapılan ilk atf	Metinde aynı esere yapılan diğer atflar	Parantez formatında metinde esere yapılan ilk atf	Parantez formatında metinde aynı esere yapılan diğer atflar
Bir yazarlı	Öztaş (2014),	Öztaş (2014)	(Öztaş, 2014, s. 9)	(Öztaş, 2014, s. 9)
İki yazarlı	Erdem ve Öztaş (2015)	Erdem ve Öztaş (2015)	(Erdem & Öztaş, 2015, s. 8)	(Erdem & Öztaş, 2015, s. 8)
Üç yazarlı	Altun, Şahin ve Öztaş (2017)	Altun vd. (2017)	(Altun, Şahin, & Öztaş, 2017, s. 5)	(Altun vd., 2017, s. 5)
Dört yazarlı	Musso, Weare, Öztaş ve Loges (2006)	Musso vd. (2006)	(Musso, Weare, Öztaş, & Loges, 2006, s. 4-7)	(Musso vd., 2006, s. 4-7)
Beş yazarlı	Öztaş, Myrtle, Chen, Masri ve Nigbor (2002)	Öztaş vd. (2002)	(Öztaş, Myrtle, Chen, Masri, & Nigbor, 2002, s. 8)	(Öztaş vd., 2002, s. 8)
Altı veya daha fazla yazarlı	Öztaş vd. (2005)	Öztaş vd. (2005)	(Öztaş vd., 2005, s. 7)	(Öztaş vd., 2005, s. 7)
Yazar grupları (kısaltmayla anlaşılabilir)	İstanbul Gelişim Üniversitesi (İGÜ, 2018)	İGÜ (2018)	(İstanbul Gelişim Üniversitesi [İGÜ], 2018, s. 11)	(İGÜ, 2018, s. 11)
Yazar grupları (kısaltmasız)	İstanbul Gelişim Üniversitesi (2018)	İstanbul Gelişim Üniversitesi (2018)	(İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2018, s. 6)	(İstanbul Gelişim Üniversitesi, 2018, s. 6)

Aynı parantez içinde birden fazla esere atf yapılıyorsa, kaynakçada önce yazılacak olan ilk olarak yazılır.

Aynı yazara ait iki ya da daha fazla esere atıfta bulunuluyorsa, yayın yılına alfabetik sırayı izleyen harfler eklenir: Örneğin: (Arıkan, 2009a); (Arıkan, 2009b). Bunlardan ilki, kaynakçada yer alan iki ayrı esere gönderme yapar.

Eserin yazarı belirtilmemişse alıntı yaparken eserin adının ilk birkaç sözcüğü kullanılır. Bu tür bir yapıta gönderme yapılırken kitabın adı eğik (italik) olarak yazılır ve ardından tarih belirtilir:

Diğer bir kaynakta (*Genel İşletme*, 2017) belirtildiği gibi...

Genel İşletme'de (2017) belirtildiği gibi...

Eğer aynı soyadına sahip birden fazla yazara gönderme yapılıyorsa eserlerin yayın yılları farklı olsa bile, cümle içinde yazarların adları da belirtilmelidir. Örneğin: Mehmet Ünal Şahin (2015); Muzaffer Şahin (2010).

Kişisel görüşmeler metinde belirtilmeli ama kaynakçada yer almamalıdır. Örneğin: (Adnan Duygun, kişisel görüşme, Şubat 2017).

Çalışmalarda birincil kaynaklara ulaşmak esastır, ama bazı güçlükler nedeniyle ulaşılamamışsa, göndermede alıntılanan ya da aktarılan kaynak belirtilir. Örneğin: (alıntılanan Çelikkilek, 2016, s. 25); (aktaran Karaca, 2017, ss. 32). Alıntılanan ya da aktarılan yapıttaki kaynak bilgilerine yer verilmez.

Kaynakça Yazımında Uyulacak Esaslar:

1. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir. Atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.
2. Mümkün olduğunca eserin son baskısına atf yapılmalıdır.
3. Mevcutsa makalenin sayfa numaralarını ve yer aldığı sayının cilt numarasını eklenmelidir.
4. DOI numarası mevcutsa referansın en son kısmına eklenmelidir.

A. Kitaplar:

“Kaynakça”da sırasıyla yazarın soyadı, ilk adının (bazen ilk iki adının) baş harfleri, (parantez içinde) yayının yılı, yapının adı, yayın bilgileri, noktalarla ayrılarak yazılır. Kitap adları başlığın ilk harfinden sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük ve eğik harflerle yazılır.

a. Tek yazarlı ya da editörlü kitap:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: AYKAÇ, B. (1999). *İnsan kaynakları yönetimi ve insan kaynaklarının stratejik planlaması.* Ankara: Nobel Yayınevi.

Editörün Soyadı, Editörün Adının Baş Harfleri. (Ed.). (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: GÜMÜŞ, İ. (Ed.). (2017). *Genel işletme.* İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

b. İki ya da daha fazla yazarlı ya da editörlü kitap:

İlk Yazarın Soyadı, İlk Yazarın Adının Baş Harfleri. ve İkinci Yazarın Soyadı, İkinci Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* Yer: Yayınevi.

Örneğin: KÖTEN, E., ERDOĞAN, B. (2014). *Engelli gençler, sosyal dışlanma ve internet.* İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

İlk Yazarın Soyadı, İlk Yazarın Adının Baş Harfleri., İkinci Yazarın Soyadı, İkinci Yazarın Adının Baş Harfleri. ve Üçüncü Yazarın Soyadı, Üçüncü Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* Yer: Yayınevi

Örneğin: KARACA, R. K., ÖZKURT, F. Z. (2017). *New concepts and new conflicts in global security issues.* İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

c. Gözden geçirilmiş ya da genişletilmiş baskılar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde* (Gözden geçirilmiş/genişletilmiş x. baskı). Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: ALPAY, N. (2004). *Türkçe sorunları kılavuzu* (Gözden geçirilmiş 2. baskı). İstanbul: Metis.

ç. Yazarı belirsiz kitaplar:

Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde. (Yıl). Yer: Yayınevi.

Örneğin: *The 1995 NEA almanac of higher education.* (1995). Washington DC: National Education Association.

d. İki ya da daha fazla ciltten oluşan kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde* (x. cilt). Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: TINMAZ, H. (2015). *Engelsiz bilişim 2013 sempozyumu bildirileri* (2. cilt). İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları

e. Çeviri kitaplar:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde.* (Çevirmenin Adının İlk Harfleri. Çevirmenin Soyadı, Çev.) Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: LUECKE, R. (2008). *Girişimcinin el kitabı.* (Ü. Şensoy, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

f. Derlenmiş bir kitaptaki yazı:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). Yazının başlığı. *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde* (ss. sayfa numara aralığı). Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: SAYAN, S. (2002). Dünya Ekonomisi ve Türkiye: Globalleşme, Liberalizasyon ve Kriz. *Yerel ekonomilerin sürdürülebilir kalkınması ve Çanakkale örneği* (ss. 33). Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu.

g. Başvuru kitaplarındaki bölüm ya da yazı:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). Yazının başlığı. *Kitabın adı italik ve ilk harften sonra (özel adlar dışında) bütünüyle küçük şekilde* (ss. sayfa numara aralığı). Baskı Yeri: Yayınevi.

Örneğin: TOY, H., ELMACI, D. (2015). Cumhuriyetin ilanı. *Kronolojik Türkiye tarihi ansiklopedisi* (ss. 6-9). İstanbul: Karma Kitaplar.

B. Makaleler:

Dergi Makaleleri için:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl, varsa ay). Makalenin adı yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde. *Derginin Adı İtalik ve Her Kelimenin İlk Harfi Büyük Şekilde, Cilt İtalik Şekilde(Sayı), Sayfa Numara Aralığı. doi: xxxxxx*

Örneğin: ÖZDEN, K., ERDOĞDU, D. & GÜL, S. (2017, Ekim). Kriz yönetiminde üretim yönetimi stratejileri ve politikalarının kullanılmasıyla ilgili bir alan araştırması. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 4 (2)*, 23-50. doi:10.17336/igusbd.348761

C. Diğer Kaynaklar:

a. Film

Yönetmenin Soyadı, Yönetmenin Adının Baş Harfleri. (Yönetmen). (Yıl). *Filmin adı italik şekilde*. Prodüksiyon şehri: Prodüksiyon şirketi ismi.

Örneğin: TYLDUM, M. (Yönetmen). (2014). *The Imitation Game*. ABD: Black Bear Pictures.

b. İnternet Kaynakları:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yazının yayım tarihi). *Yazının adı italik olarak yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde*. Erişim tarihi: Gün Ay Yıl, yazının linki.

Örneğin: Yükseköğretim Kurulu (YÖK). (10.01.2018). *Akademisyenlere yurt dışı imkanı*. Erişim tarihi: 15.01.2018, <https://www.cnnturk.com/turkiye/akademisyenlere-yurt-disi-imbani>

c. Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezleri:

Yazarın Soyadı, Yazarın Adının Baş Harfleri. (Yıl). *Tezin adı italik olarak yalnızca ilk kelimenin ilk harfi büyük, geri kalanlar özel isim değilse küçük şekilde* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans/Doktora Tezi). Kurumun Adı, Kurumun Yeri.

Örneğin: SELİMLER, H. (2006). *Türk bankacılık sektöründe sorunlu kredilerin varlık yönetim şirketlerince tasfiyesi, seçilmiş ülkeler ve Türkiye uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.